

รายงานผลการดำเนินงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

โครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงด้วยภาพถ่าย

หัวหน้าโครงการ

นางประทับใจ สิกขา

คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผู้ร่วมโครงการ

ดร. ศักดิ์ชาย สิกขา

นางสาวศิริพร จิตรสุวรรณ

นางสาวศุภลักษณ์ มาคุณตน

นายวิสิทธิ์ศักดิ์ อุทโท

นายนิกร ทองให้

ได้รับจัดสรรงบประมาณดำเนินโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมจาก
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2549

กิตติกรรมประกาศ

โครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงนี้ เป็นการรวบรวม และเผยแพร่ข้อมูลงานหัตถกรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงด้านกระบวนการผลิต และเครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตงานหัตถกรรมประเภทผ้า เครื่องจักสาน และงานขึ้นรูปโลหะ ด้วย ภาพถ่าย ในรูปแบบของการจัดแสดงนิทรรศการ ซึ่งโครงการนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยได้รับความร่วมมือช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากกลุ่มชาวบ้านผู้ผลิตงานหัตถกรรม อาทิ กลุ่มผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ บ้านหลุ่งประดู่ ตำบลหลุ่งประดู่ อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา กลุ่มผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ บ้านทุ่งนาเมือง ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มเครื่องทองเหลืองบ้านปะ อาว ตำบลหนองซอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มเครื่องเงินบ้านโซค ตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มตีเหล็กบ้านหัวคำ ตำบลไหล่ม่วง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตีเหล็กบ้านปากอ ตำบลเมืองเดช อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี และ เครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิงใน 5 แขวงทางตอนใต้ของ ส.ป.ป. ลาว ขอขอบคุณภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้านต่าง ๆ ข้างต้นที่ให้ความร่วมมือในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้วยดีทุกท่าน

โครงการนี้ได้รับการจัดสรรงบประมาณดำเนินโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมจาก มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีงบประมาณ 2549 ข้าพเจ้าขอขอบคุณเป็นอย่างสูง และขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือโครงการนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดีตามวัตถุประสงค์ของ โครงการ

นางประทับใจ ลีक्षा
หัวหน้าโครงการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
สารบัญ	๒
สารบัญภาพ	ค
สารบัญตาราง	จ
หลักการและเหตุผล	1
วัตถุประสงค์	1
สถานที่ดำเนินการ	1
แผนการปฏิบัติงาน (ขั้นตอน หรือวิธีการดำเนินโครงการ)	2
ผลการดำเนินโครงการฯ และข้อเสนอแนะ	2
ปัญหาและอุปสรรค	4
บรรณานุกรม	5
ภาคผนวก	6
- ภาคผนวก ก บันทึกข้อความและคำสั่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการฯ	7
- ภาคผนวก ข เนื้อหา	12
- ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรมการดำเนินงานโครงการฯ	56

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
ภาพที่ 1	การเก็บตัวไหมออกจากจ่อ	14
ภาพที่ 2	การสาวไหม	15
ภาพที่ 3	การทกไหม	15
ภาพที่ 4	นำใจไหมใส่กง	17
ภาพที่ 5	กรอไหมจากกงมาใส่อ๊ก (กวั๊ก)	17
ภาพที่ 6	เอาไหมจากอ๊กมาใส่โบกโดยใช้ไน (หลา)	18
ภาพที่ 7	กระสวย	19
ภาพที่ 8	หลักเดินเครื่องทก	19
ภาพที่ 9	การสืบทก	20
ภาพที่ 10	ด้าทก	21
ภาพที่ 11	เก็บฝ้ายริมแม่น้ำโขง	22
ภาพที่ 12	ขั้นตอนการทำฝ้ายเส้น	25
ภาพที่ 13	ขั้นตอนการย้อมสีเส้นฝ้าย	27
ภาพที่ 14	นายทอง ล้อมวงศ์	30
ภาพที่ 15	ขั้นตอนการทำเครื่องทอเหลืองแบบจี๊ฝั้งหายของลุงทอง ล้อมวงศ์	38
ภาพที่ 16	ขั้นตอนการทำดอกตะเกา	42
ภาพที่ 17	ลวดลายของดอกตะเกา	42
ภาพที่ 18	ผลิตภัณฑ์จากประเทียม	43
ภาพที่ 19	ขั้นตอนการตีเหล็กบ้านหัวคำ	46
ภาพที่ 20	ขั้นตอนการตีมีดพริบบ้านปาก่อ	49
ภาพที่ 21	ห่อฝัฝักกะตุ	50
ภาพที่ 22	ฝักกะตุ ห่อผ้าด้วยก๊อ	50
ภาพที่ 23	ชนเผ่าลาวเทิงสะพายเครื่องจักสานและสับกอก	51
ภาพที่ 24	เครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิงที่มีการใช้งานแบบสะพายติดแผ่นหลัง ประเภท ใช้ประจำวันและในครัวเรือน	52

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 25 เครื่องจักรสานชนเผ่าลาวเทิงที่มีการใช้งานแบบสพายติดแผ่นหลัง ประเภท ใช้ใส่สิ่งของสำคัญ	53
ภาพที่ 26 เครื่องจักรสานชนเผ่าลาวเทิงที่มีการใช้งานแบบสพายติดแผ่นหลัง ประเภท ใช้ในพิธีกรรม	53
ภาพที่ 27 กะพา (อาเปาะ) ผ่านะกอง	55
ภาพที่ 28 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิต เครื่องเงิน บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่ง อ. เขวาสินรินทร์ จ. สุรินทร์	57
ภาพที่ 29 นิทรรศการเครื่องเงิน	58
ภาพที่ 30 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิต เครื่องทองเหลือง บ้านปะอาว ตำบลหนองซอน อ. เมือง จ. อุบลราชธานี	59
ภาพที่ 31 นิทรรศการเครื่องทองเหลือง	60
ภาพที่ 32 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการตีเหล็ก บ้านหัวคำ ตำบลไหล่ม่วง อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี	61
ภาพที่ 33 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการตีเหล็ก บ้านป่าก่อ ตำบลเมืองเดช อ. เดชอุดม จ. อุบลราชธานี	62
ภาพที่ 34 นิทรรศการตีเหล็ก	63
ภาพที่ 35 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิต ผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ หัตถกรรมแพงไหม เมืองศรีโคตรบอง เวียงจันทน์	64
ภาพที่ 36 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิต ผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ บ้านหลุ่งประดู่พัฒนา อ. ห้วยแถลง จ. นครราชสีมา	65
ภาพที่ 37 นิทรรศการผ้าไหมพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ	66
ภาพที่ 38 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิต ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ บ้านทุ่งนาเมือง ตำบลนาโพธิ์กลาง อ. โขงเจียม จ. อุบล	67
ภาพที่ 39 นิทรรศการผ้าฝ้ายพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ	68
ภาพที่ 40 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพเครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิง ในลาวตอนใต้ ส.ป.ป. ลาว	69
ภาพที่ 41 นิทรรศการเครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิงในลาวตอนใต้	70
ภาพที่ 42 กิจกรรมการดำเนินงานเผยแพร่ข้อมูลและถ่ายภาพ (จัดแสดงนิทรรศการ)	71

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 1	วัสดุธรรมชาติที่ให้สีเส้นไหม	16
ตารางที่ 2	วัสดุธรรมชาติที่ให้สีเส้นฝ้าย	28

หลักการและเหตุผล

หากมองย้อนไปในอดีตจะเห็นว่ามนุษย์พยายามสั่งสมความรู้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เพื่อประดิษฐ์สิ่งของเครื่องมือ เครื่องใช้ที่มีลักษณะเป็นงานหัตถกรรมมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การนำเถา ตัน และใบไม้มาสอด ไขว้ ชัดกันอย่างง่าย ๆ แล้วพัฒนาผลดลยให้ละเอียดประณีตจนได้ภาชนะจักสานที่มีคุณภาพตามต้องการ

งานหัตถกรรมอันลือชื่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าไหมผ้าฝ้ายทอมือ เครื่องจักสาน และงานหล่อโลหะซึ่งมีกรรมวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้ดั้งเดิมของชุมชนที่อาศัยอยู่แถบลุ่มน้ำโขงที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้เป็นรากฐานสำคัญของสรรพความรู้ต่าง ๆ มากมาย ดังที่ปรากฏอยู่ในงานหัตถกรรม เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งงานหัตถกรรมพื้นบ้านหลายชนิดมิได้มีคุณค่าเป็นเพียงเครื่องมือ เครื่องใช้ ที่มีประโยชน์ในการใช้สอยและมีความสวยงามเท่านั้น หากแต่ยังแฝงไว้ด้วยภูมิความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความรู้ต่าง ๆ อีกมากมาย ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันในชุมชนทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไปแล้วภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน หากอนุชนได้ศึกษากระบวนการผลิตงานหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันจะเป็นสิ่งที่ดีและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตและรวบรวมเครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตงานหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง ประเภทผ้า เครื่องจักสาน และงานขึ้นรูปโลหะ ด้วยภาพถ่าย
2. เพื่อเผยแพร่กระบวนการและเครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตงานหัตถกรรม อันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง ในรูปแบบของการจัดแสดงนิทรรศการ
3. เพื่อเป็นสารสนเทศให้กับนักศึกษา อาจารย์ บุคลากร มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี หรือผู้สนใจทั่วไป ในการนำข้อมูลด้านกระบวนการผลิตงานหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

สถานที่ดำเนินการ

1. ผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ (เส้นไหม)
บ้านหล่งประตูพัฒนา ต. หล่งประตู อ. ห้วยแถลง จ. นครราชสีมา
2. ผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ (เส้นไหม)
หัตถกรรมแพงไหม เมืองศรีโคตรบอง เวียงจันทน์

3. ผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ (ใยฝ้าย)
บ้านทุ่งนาเมือง ต. นาโพธิ์กลาง อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี
4. เครื่องเงิน
บ้านโชค ต. เขวาสินรินทร์ กิ่ง อ. เขวาสินรินทร์ จ. สุรินทร์
5. เครื่องทองเหลือง
บ้านปะอาว ต. หนองซอน อ. เมือง จ. อุบลราชธานี
6. ตีเหล็ก
บ้านปากอ ต. เมืองเดช อ. เดชอุดม จ. อุบลราชธานี
7. ตีเหล็ก
บ้านหัวคำ ต. ไหล่ทุ่ง อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี
8. เครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิง
เผ่าอาลัก บ้านป่งเหนือ , บ้านกกไฮ เมืองท่าแตง แขวงเซกอง
เผ่าเงะ บ้านจะคำใหญ่ เมืองท่าแตง แขวงเซกอง
หลากหลายเผ่า อุทยานบาเจรียงจำปาสัก ตาดส่วม เมืองบาเจรียงเจริญสุข แขวงจำปาสัก
เผ่าละแวก บ้านวงวิไลใต้ เมืองพวง แขวงอัตตะปือ
เผ่าตริ บ้านวังบุน , บ้านชมมี , บ้านแก้งคืบ เมืองเซโปน แขวงสหวันนะเขต
เผ่าเตอโย บ้านนาหล่ม เมืองเซโปน แขวงสหวันนะเขต
เผ่ามะกอง บ้านแก้งไซ , บ้านโพนไซ , บ้านวงสีแก้ว เมืองพิน แขวงสหวันนะเขต

แผนการปฏิบัติการ (ขั้นตอนหรือวิธีการดำเนินงานโครงการ ฯ)

ที่	ลักษณะงาน/กิจกรรม	วัน/เดือน/ปี	หมายเหตุ
1.	ศึกษารวบรวมข้อมูลงานหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น แถบลุ่มน้ำโขง ประเภทผ้า เครื่องจักสาน และงานชิ้นรูป โลหะ จากเอกสาร หนังสือ ผู้รู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ออกสำรวจพื้นที่เป้าหมาย เพื่อบันทึกภาพถ่ายต่อไป	ต.ค.- ธ.ค. 48	
2.	ดำเนินการบันทึกภาพ ในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายตามที่ได้ ประสานงานไว้แล้ว	ม.ค. - มี.ย. 49	
3.	เผยแพร่ข้อมูลด้วยการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่าย ชุด ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง	ก.ค. - ส.ค. 49	
4.	สรุปและรายงานผลการดำเนินงาน	ก.ย. 49	

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลกระบวนการผลิตงานหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง จากเอกสาร หนังสือ ผู้รู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น และออกสำรวจพื้นที่เป้าหมาย เพื่อการรวบรวมข้อมูล และบันทึกภาพถ่ายต่อไป โดยมีขอบเขตดังนี้

- กลุ่มทอผ้า ศึกษากระบวนการผลิต การย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ ฯลฯ ตลอดจนเครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า
- กลุ่มจักสาน ศึกษากระบวนการผลิต วัสดุอุปกรณ์ ลวดลายการสานเครื่องสานชนเผ่าในลาวตอนใต้
- กลุ่มขึ้นรูปโลหะ ศึกษากระบวนการผลิต วัสดุอุปกรณ์ การตีมีด การทำเครื่องเงิน-เครื่องทองเหลือง

2. ดำเนินการบันทึกภาพ ในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายตามที่ได้ประสานงานไว้แล้ว ดังนี้

- กลุ่มทอผ้า เช่น กลุ่มทอผ้าย้อมสีจากเปลือกไม้ อ.ห้วยແລງ จ. นครราชสีมา , กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี ฯลฯ
- กลุ่มจักสานในลาวตอนใต้
- กลุ่มงานขึ้นรูปโลหะ เช่น (ตีเหล็ก บ้านปากอ อ. เดชอุดม / บ้านไหลทุ่ง อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี , การทำเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว อ. เมือง จ. อุบลราชธานี , การทำเครื่องเงิน กิ่ง อ. เขวาสินรินทร์ จ. สุรินทร์)

3. เผยแพร่ข้อมูลด้วยการจัดแสดงนิทรรศการ ชุด ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง

4. สรุปและรายงานผลการดำเนินงาน

ผลการดำเนินโครงการฯ

จากการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงด้วยภาพถ่าย สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของชุมชนที่อาศัยอยู่แถบลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ กระบวนการผลิตผ้าไหมพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ กระบวนการผลิตผ้าฝ้ายพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ กระบวนการผลิตเครื่องเงิน กระบวนการผลิตเครื่องทองเหลือง กระบวนการตีเหล็กเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ กระบวนการผลิตเครื่องจักสาน จำนวนทั้งสิ้น 8 แห่ง และทำการเผยแพร่ข้อมูลโดยดำเนินการจัดนิทรรศการชุด ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง จำนวน 2 ครั้ง ในงานสัปดาห์วันวิทยาศาสตร์ระหว่างวันที่ 17-19 สิงหาคม 2549 และตั้งแต่ 20 สิงหาคม - 30 กันยายน 2549 ณ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

สรุปค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานโครงการฯ

งบประมาณที่ได้รับการจัดสรร จำนวน 159,500 บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นเก้าพันห้าร้อยบาทถ้วน) แยกตามหมวดค่าใช้จ่าย ดังนี้

หมวดค่าตอบแทน	จำนวน	20,000 บาท
- ค่าอาหารทำการนอกเวลา		10,000 บาท
- ค่าตอบแทนผู้สาธิต รวมวัสดุอุปกรณ์ การผลิตงานหัตถกรรม		10,000 บาท
หมวดค่าใช้สอย	จำนวน	77,852 บาท
- ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปราชการ		62,352 บาท
- ค่าจ้างเหมาจัดทำภาพแสดงนิทรรศการ		15,500 บาท
หมวดค่าวัสดุ	จำนวน	61,648 บาท
- ค่าวัสดุโฆษณาและเผยแพร่		38,750 บาท
- ค่าวัสดุสำนักงาน		948 บาท
- ค่าวัสดุคอมพิวเตอร์		21,950 บาท
รวมงบประมาณที่ใช้จริง		159,500 บาท
(หนึ่งแสนห้าหมื่นเก้าพันห้าร้อยบาทถ้วน)		

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงมีความสมบูรณ์ และครอบคลุมพื้นที่มากยิ่งขึ้น ควรมีการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลจากประเทศในแถบลุ่มน้ำโขงเพิ่มเติม เช่น เวียดนาม กัมพูชา พม่า ฯลฯ

บรรณานุกรม

คณะกรรมการมรดกแห่งชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. มรดกของชาติ. กรุงเทพฯ ฯ :

โรงพิมพ์บริษัทเซเว่น ปริ๊นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2539.

บำเพ็ญ ฌ อุบล และคณะ. อุบลราชธานี 200 ปี พ.ศ. 2535. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2535.

โครงการวิจัยพัฒนาหัตถกรรมเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาว. อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิงศพ

พ่อใหญ่ทอง ล้อมวงส์ ครูภูมิปัญญาไทย 1 พ.ศ. 2546. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2546.

ผู้ให้ข้อมูล นายทอง ล้อมวงส์ นายหนู โพธิ์ศิริ นายสมนึก รามรักษ์ นายประสน รามรักษ์

นายคำมี ขจรวงศ์ นายดำเนิน โพธิ์ศิริ นายบุญเทิน โพธิ์ศิริ นายเขียวพร ประทุมมาศ

ภาคผนวก ก

บันทึกข้อความ และคำสั่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการฯ

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โทร. 3786

ที่ ศบ 0529.15/01๔๙

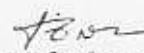
วันที่ 17 มกราคม 2549

เรื่อง ขออนุมัติใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางไปราชการ

เรียน คณบดี

ตามที่นางประทับใจ สึกขา ได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
งบประมาณแผ่นดิน หมวดเงินอุดหนุนทั่วไป ปีงบประมาณ 2549 เรื่องโครงการอนุรักษ์และถ่ายทอด
ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงด้วยภาพถ่าย ระหว่างเดือนตุลาคม 2548 - กันยายน 2549 ซึ่งในการ
ดำเนินโครงการดังกล่าวต้องเดินทางไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ที่กำหนด นั้น เพื่อความคล่องตัวใน
การดำเนินโครงการ จึงใคร่ขออนุมัติใช้รถยนต์ส่วนบุคคล ทะเบียน กค 8044 อุบลราชธานี และ กข
1158 ร้อยเอ็ด ในการดำเนินโครงการดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

(นางประทับใจ สึกขา)
หัวหน้าโครงการ

1๗0 มก ๔๔

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยศิลปากร โทร. 3786
ที่ ศอ 0529.15/3120 วันที่ 23 ธันวาคม 2548

เรื่อง ขออนุญาตเดินทางไปราชการต่างประเทศ

เรียน อธิการบดี

ตามที่คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2549 โครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบทุ่งน้ำโจ้งด้วยภาพถ่าย (รายละเอียดตามเอกสารแนบ) ซึ่งในการดำเนินโครงการดังกล่าว มีการบันทึกภาพ กลุ่มจักสานในสวนคอนไค่ จำนวน 5 แขวง คือ 1.จำปาสัก 2.อัตตะปือ 3.เซกอง 4.สาละวัน 5.สะหวันนะเขต นั้น

คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบจึงใคร่ขออนุญาตให้บุคลากร จำนวน 7 คน คือ รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร คว.ศักดิ์ชาย สึกขา นางประทัยใจ สึกขา นางสาวศิริพร ถักรสุวรรณ นางสาวศุภลักษณ์ มาอุณคน นายวิสิทธิ์ศักดิ์ อุทโท และนายนิกร ทองให้ เดินทางไปราชการ ณ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ระหว่าง เดือนตุลาคม 2548 - กันยายน 2549 เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่ได้วางแผนการดำเนินงานไว้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

(รศ.ดร.วิโรฒ ศรีสุโร)

คณบดีผู้ก่อตั้งคณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ

23 ธ.ค. 48

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โทร. 3786

ที่ ศธ 0529.15/ ๒631

วันที่ ๒3 ต.ค. 2548

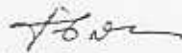
เรื่อง ขออนุมัติใช้กล้องถ่ายภาพส่วนบุคคลในการดำเนินโครงการ

เรียน คณบดี

ตามที่นางประทับใจ สีखा ได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการทำนุบำรุง
ศิลปวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2549 เรื่อง โครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่ม
น้ำโขง ด้วยภาพถ่าย ซึ่งในการดำเนินโครงการมีการออกสำรวจพื้นที่เป้าหมาย เพื่อการรวบรวมข้อมูลและ
บันทึกภาพถ่าย เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงใคร่ขออนุมัติใช้กล้องถ่ายภาพส่วน
บุคคลในการบันทึกข้อมูล ดังนี้

1. กล้อง NIKON F 80 หมายเลขกล้อง 2450115
2. กล้อง NIKON CoolPix 8800 หมายเลขกล้อง 7000654

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

(นางประทับใจ สีखा)
หัวหน้าโครงการฯ

คณบดี

ภาคผนวก ข
เนื้อหา

ผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ

บ้านห่อ่งประตูพัฒนา ตำบลห่อ่งประตู อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

การทอผ้าไหมในสมัยโบราณ ทำเป็นอุตสาหกรรมเฉพาะในครัวเรือน หรือไม่ก็ถือเป็นงานฝีมือของผู้หญิง ซึ่งส่วนใหญ่รู้จักการทอผ้าเป็นอย่างดี

ตัวไหมกับใบหม่อน

ตัวไหม ภาษาถิ่นอีสานเรียกว่า "ม่อน" หรือ "ตัวม่อน" เป็นหนอนของแมลงจำพวกผีเสื้อชนิดหนึ่ง เมื่อตัวหนอนไหมเจริญเติบโตจะมีสีขาวนวล แต่เมื่อโตเต็มวัยจะมีสีเหลืองและชักใยออกมาห่อหุ้มตัวเป็นรังไหม

ใบหม่อน ภาษาถิ่นอีสานเรียกว่า "มอน" หรือ "ใบมอน" ต้นหม่อน เป็นพืชยืนต้นขนาดกลาง ขึ้นอยู่ตามที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึงทั่วไปในภาคอีสาน นิยมปลูกต้นหม่อนตามหัวไร่ปลายนา หรือตามโคกตามโพน (จอมปลวก) ในท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงตัวไหม

เครื่องมือที่ใช้ในการเลี้ยงไหม

1. กระด้ง ควรมี 2 ชุด สำหรับเปลี่ยนกัน
2. จ่อ ลักษณะเหมือนกระด้งแต่ใหญ่กว่า สานเป็นห้องละ ๗ 1 นิ้ว
3. ชั้นสำหรับวางกระด้ง (แค่งม่อน) คือ แคร่เป็นชั้น ๆ สำหรับวางกระด้งเลี้ยง

ตัวไหม ควรมีถาดย่นน้ำรองเสาทั้ง 4 เพื่อกันไม่ให้มดไปรบกวนตัวไหม

4. ผ้าคลุมกระด้ง ควรใช้ผ้าบางเนื้อละเอียดสำหรับคลุมกระด้ง เพื่อป้องกัน

ศัตรูตัวไหม

5. ตะกั่วสำหรับเก็บใบหม่อน
6. กระบะสำหรับพักใบหม่อน
7. มีดและเชียงสำหรับหั่นใบหม่อน

วงจรชีวิตตัวไหม

เริ่มต้นจากไข่ ฟักเป็นตัวหนอนไหม ในระยะเป็นตัวหนอนไหมจะลอกคราบ 4 ครั้ง จากนั้นจะชักใยทำรังหุ้มตัวเอง แล้วตัวไหมก็จะลอกคราบเป็นดักแด้อยู่ในรัง พอครบอายุดักแด้ก็จะกลายเป็นผีเสื้อเจาะรังออกมาผสมพันธุ์กันพร้อมทั้งวางไข่ ฟักเป็นตัวหนอนต่อไป

1. อยู่ในไข่ 10 วัน
2. เป็นตัวหนอน 22-26 วัน
3. เป็นดักแด้ 8-10 วัน
4. เป็นผีเสื้อ 2-3 วัน

รวม 42-49 วัน

วิธีเลี้ยงตัวหนอนไหม

เมื่อไข่ไหมมีอายุได้ 8 วัน ก็จะมีจุดดำ ๆ ที่ริมไข่ทุกใบ วันที่ 9 สีของฟองไข่จะเปลี่ยนเป็นสีเทาแก่ แสดงว่า ไข่นั้นจะฟักเป็นตัว ในตอนเย็นของวันที่ 9 ต้องหากระดาษห่อไข่ไหมไว้ เพราะเช้ามืดของวันที่ 10 ไข่จะฟักออกเป็นตัว และฟักไปเรื่อย ๆ จนถึงเที่ยงก็จะหมด เมื่อตัวไหมฟักออกมาหมดแล้ว ต้องแกะกระดาษที่ห่อนั้นออก แล้วหั่นใบหม่อนอ่อน ๆ ให้กิน โดยโรยลงบนตัวไหมพอสมควร การโรยใบหม่อนควรโรยให้สม่ำเสมอ เพื่อตัวไหมจะได้มีโอกาสกินทั่ว ๆ กัน

ตัวไหมฟักมีอายุ 4-5 วัน ก็จะนอนหนึ่งครั้ง เรียกว่า นอนหนึ่ง (สังเกตดูว่า ตัวไหมเริ่มนอนแล้ว ก็ถ่ายมูลไหมและเศษใบหม่อนแห้ง) จะมีอาการเช่นนี้อยู่ประมาณ 1-2 วัน จึงจะฟื้นขึ้นแข็งแรงดังเดิม เมื่อตัวไหมฟื้นจากนอนแล้ว ผู้เลี้ยงก็จะบำรุงโดยการหั่นใบหม่อนให้กินอย่างเดิม จนกระทั่งเห็นว่าตัวไหมมีมากจึงขยายกระดังเป็น 3-4-5-6 กระดัง ๆ หนึ่ง ประมาณ 200 ตัว

ตัวไหมอายุ 11-12 วัน เรียกว่า นอนสอง (นอนประมาณ 1-2 วัน) เมื่อฟื้นจากนอนสองคราวนี้ไม่ต้องหั่นใบหม่อนให้กิน (ให้ทั้งใบ) เพราะตัวไหมแข็งแรงขึ้นแล้ว

ตัวไหมอายุ 18-19 วัน เรียกว่า นอนสาม (นอนประมาณ 1-2 วัน)

ตัวไหมอายุ 25-26 วัน เรียกว่า นอนสี่ หลังจากนอนสี่ก็ถึงนอนห้าหรือนอนสุกหรือไหมสุก ตัวไหมจะฟักและทำรัง ก่อนที่ตัวไหมเป็นฝักและทำรัง (ตัวไหมจะมีสีเหลืองไปทั้งตัว) ต้องเตรียมจ่อไว้เพื่อคัดตัวไหมไปใส่ไว้ในจ่อเลี้ยง (ไม่ต้องให้อาหาร) เมื่อตัวไหมเข้าอยู่ในฝักในรังประมาณ 3 วัน ตัวไหมก็จะยุบตัวเล็กลงเรียกว่า "ตัวดกแต่" ผู้เลี้ยงไหมจับเขย่าดู หากปรากฏว่ามีเสียงดังซุก ๆ อยู่ภายในแสดงว่าใช้ได้ จึงนำเอาไปต้มและสาวไหมต่อไป หากจะเก็บเอาไว้ทำพันธุ์ก็เก็บเอาไว้ประมาณ 7 วัน ตัวดกแต่ก็จะมีปีกเรียกว่า "ตัวปี่"

ภาพที่ 1 การเก็บตัวไหมออกจากจ่อ

สาวไหม (สาวหลอก)

อุปกรณ์

1. พวงสาว (เครื่องสาวไหม) คือ รอกที่ใช้ดึงเส้นไหมออกจากหม้อ
2. เตาไฟ หรือก้อนเส้า สำหรับต้มรังไหม
3. หม้อสำหรับต้มรังไหม อาจเป็นหม้อดินหรือ หม้อเหล็กก็ได้
4. ไม้อื่น สำหรับชะรังไหม
5. ถังใส่น้ำ
6. กระตัง หรือ ตะกร้า สำหรับใส่เส้นไหม

ภาพที่ 2 การสาวไหม

ฟอกไหม (ดองไหม)

นิยมใช้ผักขม (ผักหอม) กากกล้วย ใบกล้วย จวงตาล ฝักหรือเปลือกเพกา ฯลฯ อย่างใดอย่างหนึ่งมาผานให้บาง ๆ นำไปตากแดดให้แห้ง สุมไฟเผาจนมอดเป็นขี้เถ้า นำขี้เถ้าไปแช่น้ำทิ้งไว้ให้นอนกัน รินเอาเฉพาะน้ำใส ๆ เรียกว่า "น้ำด่าง" เอาไหมที่จะฟอกลงแช่ในน้ำด่างให้เส้นไหมอ่อนตัวจนไหมนิ่มและขาว จึงนำไปต้มประมาณ 20-30 นาที เอาขึ้นจากหม้อให้เย็น นำไปแช่น้ำเย็นล้างให้สะอาด ผึ่งให้แห้ง หมั่นทก (กระตุง) บ่อย ๆ ให้เส้นไหมเหยียด

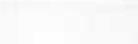
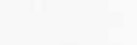
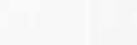
ภาพที่ 3 การทกไหม (กระตุงเส้นไหมให้เหยียด)

นอกจากนี้ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือใช้น้ำสบู่กับโซดาแอชมาผสมกันพอประมาณ โดยให้น้ำสบู่มากกว่าโซดาแอช นำมาเคี่ยวประมาณ 1-2 ชั่วโมง จึงเอาไหมลงต้ม แล้วนำขึ้นมาซักน้ำให้สะอาด นำไปผึ่งให้แห้ง

ย้อมสีเส้นไหม

1. นำเปลือกไม้หรือใบไม้ตามสีที่ต้องการ ต้มประมาณ 2-3 ชั่วโมง ให้สีออก กรองเอาเฉพาะน้ำ
2. เอาเส้นไหมลงย้อมให้สีเสมอกัน นำมาปั่น
3. ต้มเปลือกไม้ให้เดือดอีกครั้ง เอาเส้นไหมลงย้อมสี แช่ไว้อย่างน้อย 1 ชั่วโมง นำมาล้างด้วยน้ำสะอาด แล้วตากให้แห้ง หมั่นทก (กระตุก) บ่อย ๆ เพื่อให้เส้นไหมเหี่ยยด

ตารางที่ 1 วัสดุธรรมชาติที่ให้สีเส้นไหม

สีจาก		จุนสี	สารส้ม	น้ำปูนใส	น้ำด่าง
ดอกอัญชัน	+				
ใบดอกแก้ว	+				
ใบสมอ	+				
ใบหูกวาง	+				
แก่นยอ	+				
แก่นซี่เหล็ก	+				
แก่นขนุน	+				
กาบมะพร้าว	+				
เปลือกจำปา	+				
เปลือกสะแบง	+				
เปลือกกระโดน	+				
เปลือกพุทรา	+				
เปลือกยูคาลิปตัส	+				
เปลือกไม้แดง	+				
เปลือกเพกา	+				
เปลือกมะขาม	+				
เปลือกเหลียง	+				
เปลือกต้นอด	+				
เปลือกประดู่	+				

เตรียมเส้นไหมก่อนทอ

นำใจไหมใส่กง

กง เป็นอุปกรณ์
สำหรับใส่ใจไหม ใช้
ประกอบกับอ๊ก (กวัก) เพื่อ
คัดเส้นไหมไปใส่อ๊กหรือใช้
ประกอบกับโน (หลา) เพื่อ
กรอไหมเข้าหลอดเส้นขึ้น
หลอดเส้นพุ่ง

ภาพที่ 4 นำใจไหมใส่กง

ภาพที่ 5 กรอไหมจากกงมาใส่อ๊ก (กวัก)

กรอไหมจากกงมาใส่อ๊ก (กวัก)

อ๊ก (กวัก) เป็นเครื่องมือสำหรับคัด
เส้นไหมรูปร่างคล้ายระวีง เมื่อต้องการคัดเส้น
ไหมจะใช้อีกสาวไหมออกจากกงไปสู่อ๊ก หากพบ
เส้นไหมมีขี้ไหม มีปม เส้นไม่เรียบไม่เสมอกัน
ใช้มีดเล็ก ๆ แกะขี้ไหมออกจากเส้นไหม เป็น
การคัดเส้นไหมให้เรียบงามเสมอกัน

เอาไหมจากอึก (กวัก) ใส่โบก
โดยใช้ไน (หลา)

โบกไหม เป็นกระบอก
ไม้ไผ่ ตัดเป็นท่อน ยาวประมาณ
6-7 นิ้ว สำหรับแหว่งไหม เพื่อ
เก็บปมปมที่เรียกว่า ชีไหม ออก
จากเส้นไหม เพื่อเตรียมเป็น
เส้นทางเครือ (เส้นยืน)

เหล็กไน

ภาพที่ 6 เอาไหมจากอึกมาใส่โบกโดยใช้ไน (หลา)

อีแปะ มีลักษณะกลม ก้นลึกเล็กน้อยสำหรับใส่ไม้ ตรงกลางมีรูเพื่อสอดเส้นไหม ทำให้เส้น
ไหมออกจากเหล็กไนได้สะดวก ใช้แหว่งไหมคู่กับโบกไหมเพื่อเสียชีไหม และทำให้เส้นไหมพันเกลียว
ทนทาน ไม่ยุ่ย ไม่ขาดง่าย เพื่อทำเป็นเส้นยืนเวลาทอผ้า

ไน (หลา) เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับ

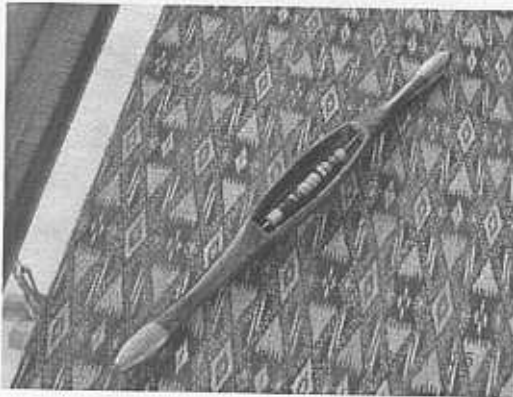
1. ปั่นหลอดไหมจากอึกมาใส่โบก เพื่อทำเป็นทางต่ำ (เส้นพุ่ง)
2. เช็นหรือปั่นไหม 2 เส้น รวมกัน เรียกว่า เช็นรังกัน เช็นควบกัน หรือเช็นคูปกัน
ถ้าเป็นไหมคนละสีเช็นรวมกันเรียกว่า มับไหม
3. ใช้แหว่งไหม เป็นการเก็บชีไหมออกจากเส้นไหม ทำให้เส้นไหมบิดตัวแน่นขึ้น ใช้
ทำเป็นทางเครือ (เส้นยืน)

นำไปใส่ก๊วก (อีก) เพื่อเดินเครื่อง
(คำโบราณเรียกว่า คั่นเครื่อง)

จากนั้นนำไหมจากโบทมาใส่หลอด หลังจากได้หลอดไหมแล้ว
นำหลอดไหมใส่ในกระสวย

กระสวย (Shuttle) คือ เครื่องมือที่ใช้สำหรับใส่เส้นพุ่งให้ขัดกับ
เส้นยืนสลับกับการกระทบฟันหวี มีความยาวประมาณ 30
เซนติเมตร ทำด้วยไม้ ตรงกลางป่องเจาะเป็นช่องสำหรับใส่
หลอดเส้นพุ่ง ตรงปลายทั้งสองข้างเรียวมน

หลอดด้าย คือ เครื่องมือใส่ด้ายหรือไหมที่กรอแล้ว มี
2 ขนาด หลอดใหญ่ใช้กรอเส้นยืน หลอดเล็กใช้กรอ
เส้นพุ่ง (ใส่ใส่กระสวยขณะทอผ้า)

ภาพที่ 7 กระสวย

ภาพที่ 8 หลักเดินเครื่องทอ

หลักเดินเครื่องทอ (หลักเมื่อคั่นทอ)
หลักเมื่อ คือ เครื่องมือสำหรับคั่นทอ
ซึ่งทำด้วยไม้ หรือทำด้วยเหล็ก
คั่น คือ การจัดเรียงเส้นยืนให้มีความ
กว้างเท่ากับหน้าผ้า และมีความยาว
ตามต้องการ
เครื่องทอ คือ เส้นยืนในทางยาวซึ่งไว้
กับทอ โดยเก็บเขาและสอดใส่ฟันหวี
สำหรับใช้กระสวยสอดพุ่งเวลาทอผ้า
ทำให้เกิดการขัดสานกันเป็นเนื้อผ้า
โองใส่หลอด คือ หลักไม้ใส่หลอด
เส้นยืน เวลาเดินเส้นยืน

ภาพที่ 9 การสืบทอด

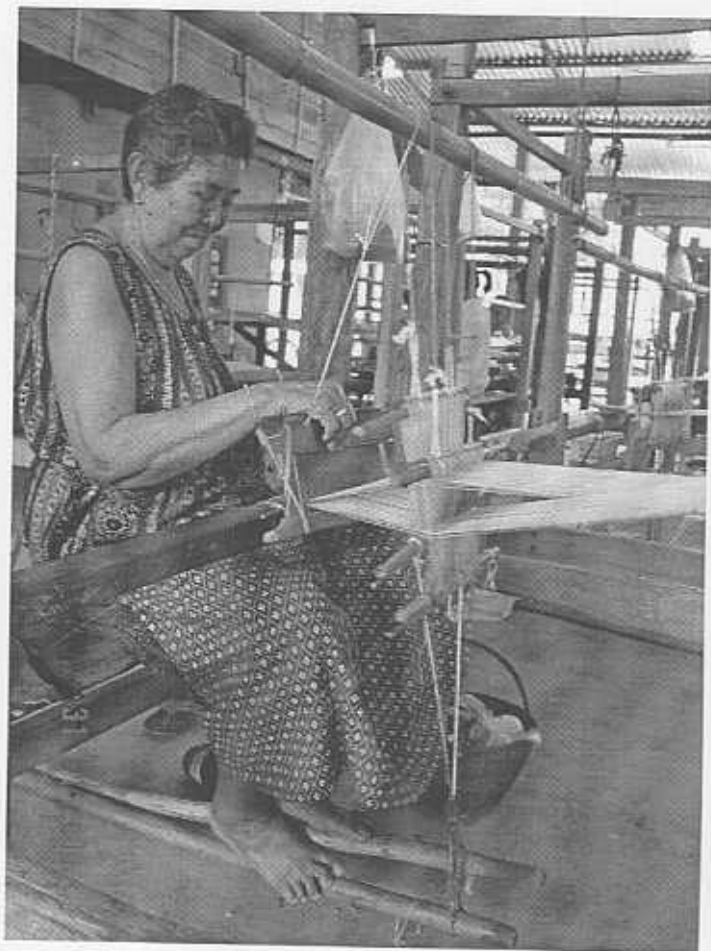
การสืบทอด หรือ การร้อยด้ายเส้นยืน (ด้ายเครือ) นี้ ส่วนใหญ่มักร้อยให้ยาวประมาณ 4 เมตร หรือ 8 เมตร (ตามความยาวของผ้านุ่งโจกกระเบน 1 ผืน หรือ ผ้าซิ่น 2 ผืน) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนเส้นไหม ที่จะนำมาใช้เป็นเส้นพุ่งมากน้อยเพียงใด โดยจะเริ่มร้อยรูกลางของ ซี่พื้ก่อน เพื่อที่จะร้อยด้ายเส้นยืนต่อไปทั้งสองข้างเท่ากัน (ลวดลายจะสมดุลกัน หากเป็นผ้ามัดหมี่)

เมื่อร้อยด้ายเส้นยืนหรือด้ายเครือเสร็จแล้ว จะต้องจัดด้ายเส้นยืนให้เป็นระเบียบ โดยใช้หวี ซึ่งทำจากก้านใบตาลทุบให้เป็นฝอยคล้ายแปรง หวีให้เส้นด้ายเรียงกันเป็นระเบียบ

ตำหูก

หมายถึง การทอผ้า หรือทอหูก เป็นกระบวนการนำเอาเส้นยืน และเส้นพุ่งขัดประสานกันเป็น ผืนผ้า โดยอาศัยเครื่องมือ และอุปกรณ์ในการทอที่เรียกว่า กี่ หรือ หูก (Loom) โดยทั่วไปมี 2 ประเภทคือ กี่พื้นเมือง และกี่กระตุก

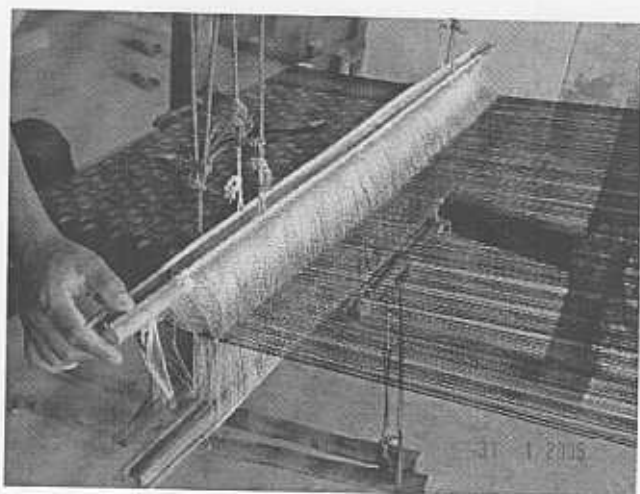
พื้นหวี (Reed) หรือ ฟืม ภาษา เขมร เรียกว่า ทะเม็ง (แปลว่า ฟืน) มีลักษณะเป็นซี่ ๆ คล้ายหวี ทำด้วยไม้ไผ่หรือเหล็ก ฟืมจะเป็น ตัวกระทบเส้นพุ่งให้ขัดกับเส้นยืน เป็นผืนผ้า พื้นหวี 1 หลบ เท่ากับ 40 ช่องพื้นหวี (ช่วงพื้นหวีที่สอด เส้นด้าย) เช่น "ฟืมสิบ" หมายถึง ฟืมขนาดกว้าง 10 หลบ เท่ากับ 400 ช่องพื้นหวี

ภาพที่ 10 ตำหูก

ตะกอล (Harness) หรือ เขาหูก ทำหน้าที่แยกเส้นยืนให้ขึ้นลงสลับกัน เกิดช่องว่าง เพื่อสอดเส้นพุ่งขัดกัน ทำให้เกิดเป็นผืนผ้าขึ้น ตะกอลที่ใช้ในกี่ยพื้นเมืองและกี่กระตุกเป็นตะกอลเชือก อยู่ในกรอบไม้ ด้านบนมีเชือกผูก กรอบไม้ แขนงอยู่กับคานบน ด้านล่าง มีเชือกผูกกรอบไม้ติดกับไม้เหยียบ ตะกอล (คานเหยียบ)

คานเหยียบ หรือ ไม้เหยียบตะกอล คือ ไม้ไผ่ 2 อัน ผูกเชือกติดกับตะกอล ด้านล่าง ใช้สำหรับเหยียบดึงตะกอลขึ้นลงตามที่ต้องการ เพื่อให้ด้ายเส้นยืนแยกตัวสำหรับพุ่งกระสวย

ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ

บ้านทุ่งนาเมือง ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

ในปี 2537 เริ่มจากการปลูกฝ้ายริมแม่น้ำโขง และเก็บดอกฝ้ายขาย ส่วนหนึ่งผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะทอผ้าไว้ใช้เองในครัวเรือนโดยการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติที่มีมากมายในหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ในเขตป่าใหญ่ จึงมีเปลือกไม้ ใบไม้มากมายให้ใช้ย้อมสี ต่อมามูลนิธิเพื่อชีวิตจากจังหวัดอุบลราชธานี เข้ามาพัฒนาในหมู่บ้าน เห็นผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านตำหูก (ทอผ้า) อยู่แล้ว จึงสอบถามว่า ทำไมไม่ทอผ้าขาย จากนั้นจึงเริ่มทอเป็นผ้าขาวม้าขึ้น แล้วฝากให้มูลนิธิฯ ลองนำไปขาย ซึ่งสามารถขายได้ จึงเป็นการจุดประกายในการเริ่มต้นก่อตั้งเป็นกลุ่มขึ้น ในระยะแรกมีแต่รุ่นผู้เฒ่าผู้แก่ จำนวน 21 คน ผลิตภัณฑ์ที่ทำขายก็คือ ผ้าขาวม้า เพียงอย่างเดียว เป็นแบบพื้น ๆ ไม่มีขีด หรือ ลวดลายแต่อย่างใด หลังจากนั้นชาวบ้านเริ่มเห็นว่ามีรายได้จริง จึงสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม

ต่อมาในปี 2538-2539 นางจวง ยั่งยืน ประธานกลุ่ม ได้มอบหมายให้นางรำพร จันทรสาย ผู้ดูแลบัญชีของกลุ่มในขณะนั้น เขียนโครงการเสนอขอของบประมาณสนับสนุนจาก อบต. ได้เงินจำนวน 30,000 บาท (สามหมื่นบาทถ้วน) ต่อมากรมส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 7 จังหวัดบุรีรัมย์ (ปัจจุบัน เป็น จังหวัดอุบลราชธานี) ได้เข้ามาช่วยเหลือกลุ่มในการฝึกอบรมให้ความรู้ต่าง ๆ และให้ไปศึกษาดูงานด้านการบัญชี การตัดเย็บผ้า การแปรรูปจากเศษผ้ามาเป็นกระเป๋า การทำลายขีดต่าง ๆ ลงบน ผืนผ้า ปัจจุบันมีนางสมคิด ประโมทัย เป็นประธานกลุ่ม นางรำพร จันทรสาย เป็นรองประธานกลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 97 คน

ภาพที่ 11 เก็บฝ้ายริมแม่น้ำโขง

การทำฝ้ายเส้น

1. เก็บฝ้าย

2. ทำความสะอาดโดยการเก็บเศษฝุ่นหรือเมล็ดออก

3. นำไปตากแดด ประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อให้ฝ้ายพองตัว

4. ถัวฝ้าย เพื่อแยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย

5. ตีฝ้าย เพื่อให้ฝ้ายฟูแตกเป็นปุย

6. ล้อฝ้าย โดยการม้วนฝ้ายเป็นหลอด

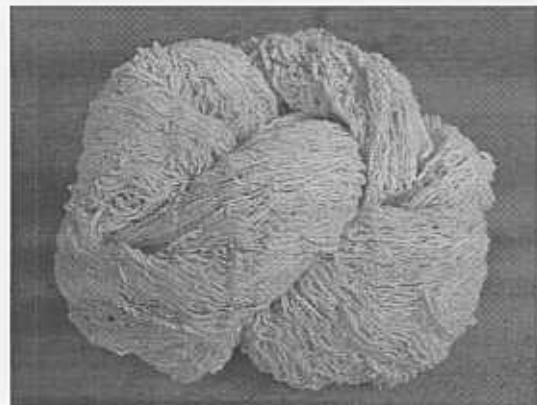

7. ปั่นฝ้าย (เข็นฝ้าย) ให้เป็นเส้นด้าย

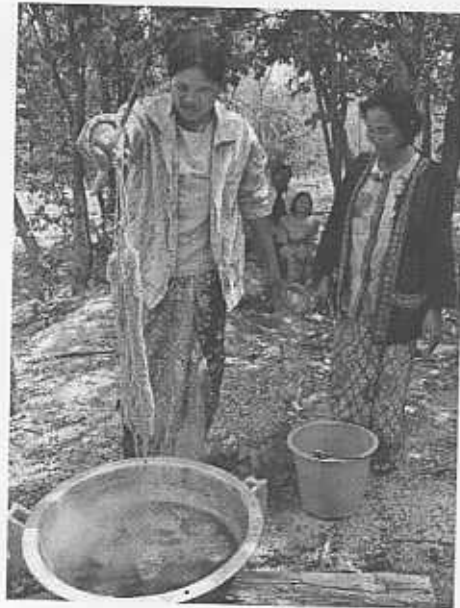
8. เปียฝ้ายออกจากหลา (เหล็กใน) ให้เป็นใจหรือปอย

ภาพที่ 12 ขั้นตอนการทำฝ้ายเข็น

การย้อมสีเส้นฝ้าย

1. นำเส้นฝ้ายไปแช่ในน้ำสะอาด เพื่อให้เส้นฝ้ายดูดซับน้ำ แล้วบิดน้ำออก จากนั้นนำมาทก (กระตุก) ประมาณ 4-5 ครั้ง
2. แช่ด้วยผงซักฟอก ประมาณ 1 คืน เพื่อล้างไขมันจากเหล็กในออก และเพื่อให้ย้อมสีติดได้ง่าย แล้วล้างออกด้วยน้ำสะอาด
3. ต้มเปลือกไม้ หรือ ใบไม้ ตามสีที่ต้องการ จากนั้นจุ่มเส้นฝ้ายเพื่อย้อมสี โดยพลิกเส้นฝ้ายบ่อย ๆ ใช้เวลาประมาณครึ่งวันจะทำให้เส้นฝ้ายดูดซับสีได้ดี
4. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาด แล้วผึ่งให้แห้ง

ภาพที่ 13 ขั้นตอนการย้อมสีเส้นฝ้าย

เทคนิคเฉพาะ

- หากแช่น้ำสัมนิมจะล้างด้วยแชมพูสระผม เพื่อให้เส้นฝ้ายมีกลิ่นหอม
- หากทอผ้าเช็ดตัว ผ้าเช็ดหน้า จะล้างด้วยน้ำยาปรับผ้านุ่มในน้ำสุดท้าย เพื่อเพิ่ม ความนุ่มให้กับเส้นฝ้าย

ตารางที่ 2 วัสดุธรรมชาติที่ให้สีเส้นฝ้าย

สีจาก	เทคนิคการย้อม	ให้สี
เปลือกเค็ง	เกลือ + สารส้ม + น้ำปูนใส + น้ำสนิม + น้ำสนิมแช่ทั้งคืน	โอไรส น้ำตาลแดง น้ำตาลดำ ดำ
เปลือกกอกกัน	เกลือ + สารส้ม	น้ำตาลอ่อน
เปลือกมะม่วง ใบสมอ ใบหูกวาง แก่นขนุน แก่นเข	สารส้ม + น้ำสนิม	เหลือง เขียว
ครั่ง	เกลือ + สารส้ม	ชมพู
เปลือกบก	น้ำสนิม (ขึ้นอยู่กับความเข้มข้น)	เทาอ่อน/เข้ม
ใบสัก	เกลือ + สารส้ม น้ำสนิม	เหลือง เขียว

เครื่องทองเหลือง

บ้านปะอาว ตำบลหนองซอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

เทคโนโลยีการหล่อโลหะเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของชุมชนชาวอีสาน ในรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับ ได้อุบัติขึ้นในผืนแผ่นดินอีสานมานานกว่า 6,000 ปี แล้ว จะเห็นได้จากแหล่งโบราณคดีที่พบการประดิษฐ์สำริดที่โนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น และที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ได้พลิกความเจริญและรุ่งเรืองในอดีตของอีสานให้ปรากฏแก่สายตาของชาวโลกมาแล้ว จึงไม่เป็นการยากเลยที่วัฒนธรรมการผลิตเครื่องสำริดจะกระจายไปทั่วในภูมิภาคอีสาน ปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการหล่อโลหะของวัฒนธรรมคือ การติดต่อไปมาค้าขายระหว่างชุมชน และการโยกย้ายถิ่นฐานของคนในชุมชนหนึ่งสู่อีกชุมชนหนึ่ง (บำเพ็ญ ณ อุบล และ คณะ : 2535) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือความรู้ดั้งเดิมของชาวอีสานที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้เป็นรากฐานสำคัญของสรรพความรู้ต่าง ๆ มากมาย ดังที่ปรากฏอยู่ในงานหัตถกรรมเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่ง งานหัตถกรรมพื้นบ้านหลายชนิด มิได้มีคุณค่าเป็นเพียงเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีประโยชน์ในการใช้สอยและมีความสวยงามเท่านั้น หากแต่ยังแฝงไว้ด้วยภูมิความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ต่าง ๆ อีกมากมาย จึงนับได้ว่างานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นมรดกล้ำค่าที่ควรแก่การอนุรักษ์และศึกษาเป็นอย่างยิ่ง (คณะกรรมการมรดกของชาติ : 2539)

การหล่อโลหะแบบขี้ผึ้งหาย หรือ Lost wax casting process (Peter M. Bovin : 1976 อ้างจาก อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิงศพพ่อใหญ่ทอง ล้อมวงค์ : 2546 หน้า 175) กล่าวว่า ชาวกรีกหรือจีนสมัยโบราณได้นำมาใช้เมื่อประมาณมากกว่า 2,000 ปีมาแล้ว และได้แพร่ไปตามชนชาวแอสเท็ค ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในเม็กซิโกก่อนโคลัมบัสไปอเมริกา แพร่ขยายไปสู่ชาวอินเดียแดงเผ่ามายา ในอเมริกากลางและอเมริกาใต้

กรรมวิธีการหล่อโลหะแบบขี้ผึ้งหายนี้ เริ่มต้นจากการปั้นขึ้นรูปหุ่นดินเหนียวคล้ายกับงานจริงที่เราต้องการแล้วหล่อด้วยขี้ผึ้ง และแต่งขี้ผึ้งให้มีลวดลายและขนาดใกล้เคียงของจริงตามที่เราต้องการมากที่สุด ก่อนนำไปหุ้มด้วยดินเหนียวอีกชั้นหนึ่งแล้วนำไปเผาเพื่อไล่ขี้ผึ้งให้ละลายออกมาให้หมดก็จะได้แบบหล่อดินที่มีโพรงว่าง เนื่องจากขี้ผึ้งละลายออกและมีลวดลายของขี้ผึ้งติดอยู่ที่ ผิวดินด้านใน จากนั้นจึงนำทองเหลืองหรือสำริดที่ต้มหลอมเหลวจนอุณหภูมิได้ที่เทลงในแบบหล่อดิน รอให้เย็นจึงแกะชิ้นงานหล่อที่ได้ออกมา นำไปขัดแต่งให้เรียบร้อยก่อนใช้งานต่อไป

สำหรับในประเทศไทย กรรมวิธีการหล่อแบบขี้ผึ้งหายนี้พบเพียงแห่งเดียวคือที่บ้านปะอาว ตำบลหนองซอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

บ้านปะอว ตั้งอยู่ในเขตตำบลหนองซอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ห่างจากตัวเมืองไปตามทางหลวงหมายเลข 23 อุบล-ยโสธร ประมาณ 17 กิโลเมตร และห่างจากทางหลวงหมายเลข 23 แยกเข้าบ้านปะอวเป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่กลุ่มผู้อพยพโยกย้ายมาจากหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนองบัวลำภู) ซึ่งยอมเป็นที่แน่นอนว่าสมาชิกในกลุ่มชนเหล่านี้ได้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินมีความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีการหล่อโลหะ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ สร้างผลิตภัณฑ์ที่มีความสวยงามวิจิตรบรรจงจนเป็นที่ยอมรับและรู้จักกันอย่างกว้างขวางในชื่อ เครื่องทองเหลืองบ้านปะอว

เครื่องทองเหลืองบ้านปะอว เป็นงานหัตถกรรมที่สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน ใช้กรรมวิธีการหล่อแบบซีผึ้งหาย หรือ Lost wax casting process โดยเริ่มต้นทำจากดินเหนียว ออกมาเป็นทองเหลืองที่มีลวดลายสวยงาม ด้วยลายนั้นเกิดจากดินละเอียด (ดินโพน หรือดินจอมปลวก) ที่นำมาทำเป็นแม่พิมพ์ในการเทและหล่อทองเหลือง ผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองบ้านปะอวส่วนมากที่ได้รับการสั่งทำและผลิตออกสู่ตลาดมาโดยตลอดได้แก่ ผอบ เต้าปูน ชันตะบันหมาก หัวไม้เท้า กระดิ่ง และบั๊กหึ่ง

ลุงทอง ล้อมวงค์ ช่างทองเหลืองผู้ยิ่งใหญ่แห่งบ้านปะอว (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) เล่าถึงกรรมวิธีในการทำเครื่องทองเหลืองแบบซีผึ้งหายไว้ดังนี้

วัสดุอุปกรณ์

1. ดินโพน หรือ ดินจอมปลวก
2. มูลวัว ใช้ผสมกับดินจอมปลวก

ทำให้ดินเกาะตัวแน่นและมีความแข็งแรง สามารถกลึงได้ ส่วนมูลควายไม่ใช่ เนื่องจากขาดคุณสมบัติในการเกาะยึดดินและมีกลิ่นเหม็นมาก

ภาพที่ 14 นายทอง ล้อมวงค์ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)

3. มอนน้อย สำหรับกลึงพิมพ์ ประกอบด้วยชิ้นส่วนง่าย ๆ ที่ผลิตขึ้นใช้เอง ดังนี้

โองเสียน หรือโองกลึง มีลักษณะเป็นไม้โค้ง หรือวางจำลองดิน 1 คู่

ไม้เหยียบ เป็นไม้กลม ปลายแหลมยึดโองเสียน

ไม้มอน เป็นไม้กลมขนาดเท่านิ้วก้อย เป็นแกนกลึงยึดโองเสียน

เหล็กเสียน หรือเหล็กกลึง สำหรับกลึงพิมพ์ดิน

เชือกดึง สำหรับพันเข้ากับไม้มอน แล้วดึงกลับไปมาเวลากลึง

4. บั้งเดี่ยว ทำจากกระบอกไม้ไผ่กลวง มีกิ่งยี่นที่ปลายกระบอก สำหรับเป็นมือจับปลายกระบอกที่เป็นข้อของไม้ไผ่ เจาะรูตามขนาดที่ต้องการ กรูด้วยแผ่นโลหะ

5. สาก ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ลำตวน สำหรับอัดขี้ผึ้งในบั้งเดี่ยวให้ออกมาเป็นเส้นขี้ผึ้ง

6. ขี้ผึ้ง และส่วนผสม ประกอบด้วย

6.1 ขี้ผึ้ง

6.2 ชันณรงค์ (ขี้ชี) สัตส่วนขึ้นกับสภาพอากาศ อากาศร้อนใส่ 6 กรัม/ขี้ผึ้ง 3 กิโลกรัม อากาศเย็นใส่ 4 กรัม/ขี้ผึ้ง 3 กิโลกรัม

6.3 ชามะโรง (ขี้สุด) สัตส่วนขึ้นกับสภาพอากาศ อากาศร้อนใส่น้อย อากาศเย็นใส่มาก

7. อุปกรณ์ในการหลอมขี้ผึ้ง ประกอบด้วย เตา กระทะ ไม้พาย

8. ลูกกลิ้งและพิมพ์ นิยมใช้เขาควายทำเป็นแท่นพิมพ์ ใช้สำหรับสร้างลวดลาย

9. เบ้าสำหรับหลอมโลหะ ทำด้วยดินผสมเกลบ

10. โลหะที่ใช้ในการหลอม เป็นประเภทเหล็ก อะลูมิเนียม และทองเหลือง

11. มอนใหญ่ ประกอบด้วย

11.1 หลักเสียน เป็นหลักฝังดินสองหลัก

11.2 ไม้มอน เป็นไม้เนื้อแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนหมุน สำหรับใช้เชือกชัก และใส่พิมพ์ไม้หรือทองเหลืองเพื่อกลึง

11.3 เชือกชัก สำหรับพันรอบไม้มอน

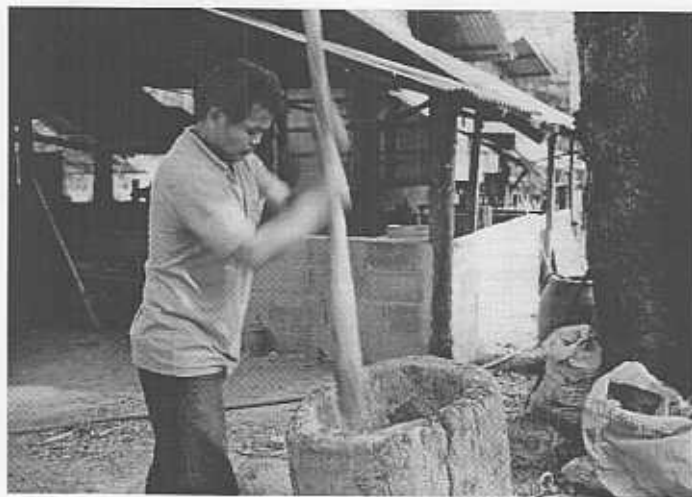
11.4 พิมพ์ไม้ สำหรับติดปลายมอนเพื่อนำผลิตภัณฑ์มาอัดติดแน่น แล้วกลึง

11.5 เหล็กเสียน หรือเหล็กกลึง มีหลายขนาดขึ้นอยู่กับการใช้งาน

11.6 คอวางมือ สำหรับวางมือในขณะที่กลึง จะทำให้เกิดความกระชับ และมั่นคง

หมายเหตุ : ปัจจุบันใช้เครื่องขัดมอเตอร์ไฟฟ้าแทน ช่วยทุ่นแรง

การทำเครื่องทองเหลืองแบบขี้ผึ้งหายของลุงทอง ล้อมวงศ์

ตำดินโพน หรือ ดินจอมปลวก ที่ขุดมาได้จากทุ่งนามาผสมกับมูลวัวในอัตราส่วน
ดินโพน 3 ส่วน ต่อ มูลวัว 1 ส่วน ผสมคลุกเคล้าให้เป็นเนื้อเดียวกัน

นำดินที่ตำเสร็จแล้วปั้นเป็นหุ่นหรือปั้นพิมพ์ตามรูปแบบที่ต้องการ

ใช้ไม้ม่อนขนาดเท่านิ้วก้อยเสียบเข้ากลางหุ่น แล้วนำไปตากแดดให้แห้ง (ใช้เวลาประมาณ 3-4 วัน)

นำหุ่น หรือพิมพ์ที่แห้งแล้วใส่โองเส้น เพื่อเส้นพิมพ์ (กลึงพิมพ์) ให้ผิวเรียบและได้ขนาดตาม
ต้องการ ขณะเส้นพิมพ์ใช้ผ้าชุบน้ำทาที่หุ่นหรือพิมพ์ เพื่อให้สามารถเส้นพิมพ์ได้เรียบ

นำซี่ผึ้งมารีดเป็นเส้น

ซี่ผึ้งต้องผสมด้วยซี่ซี (ชัน/ชันณรงค์) และซี่สูด (ขำมะโรง)
จะทำให้ซี่ผึ้งเหนียว ไม่หักง่าย และที่ซี่ผึ้งเป็นเส้นก็เพราะกด
ออกมาจากบั้งเดียว ซึ่งทำจากกระบอกไม้ไผ่กลวง มีกึ่งยี่นที่ปลาย
กระบอกสำหรับมือจับ ส่วนปลายกระบอกที่เป็นข้อของไม้ไผ่ ก็
เจาะรูตามขนาดที่ต้องการกรุดด้วยแผ่นโลหะ นำซี่ผึ้งลงไปให้อ่อน
ใส่เข้าไปในบั้งเดียว แล้วใช้สากที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็งอัดซี่ผึ้งในบั้ง
เดียว

ซี่ผึ้งก็จะถูกกดให้ออกมาเป็นเส้น ๆ ผึ่งให้แห้ง

เคียนซี่ผึ้ง (ใช้ซี่ผึ้งที่รีดเป็นเส้นแล้ว พันรอบหุ่น) เพื่อให้ความหนาของซี่ผึ้งสม่ำเสมอทุกส่วน

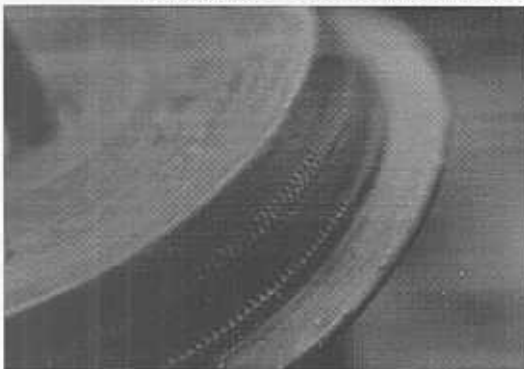

นำไปลงไฟอ่อน ๆ ใช้มือบีบซี่ผึ้งให้เรียบเสมอกันเป็นเนื้อเดียวกัน
การที่นิ้วบีบ หรือกดลงไปต้องใช้แรงเท่า ๆ กัน

เปลี่ยนซี่ผึ้ง (กลึงซี่ผึ้ง) เพื่อให้ผิวของซี่ผึ้งเรียบเสมอกันยิ่งขึ้น พร้อมทั้งจะพิมพ์ลาย
การเปลี่ยนหุ่นซี่ผึ้งต้องใช้ความประณีตมาก เพราะมันคือขนาดจริงของเครื่องทองเหลือง
การหมุนหุ่นจะต้องให้ความเร็วเสมอกันสัมพันธ์กับมิดกลึงที่วางเป็นมุมต่าง ๆ

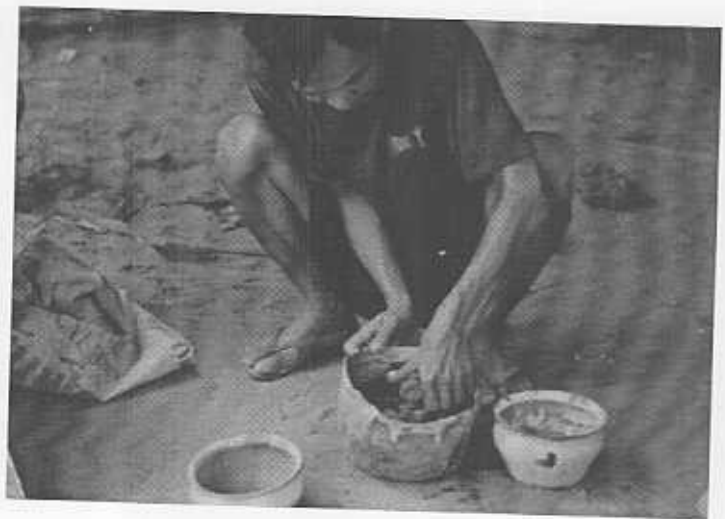

พิมพ์ลาย หรือใส่ลายรอบหุ่นซี่ผึ้ง ลายที่ใช้พิมพ์บนซี่ผึ้ง เช่น
ลายลูกกลิ้ง ลายบัว ลายใบสน ลายลูกหวาย ลายผักแว่น ลายพินหมา ลายใบไม้ ลายหิ้งบกหวาย
ซึ่งลายทั้งหมดนี้มีขนาดเดียว ตัวลายทำด้วยเชือกขย ความสวยงามของเครื่องทองเหลืองจะอยู่ที่ลาย
ถ้าช่างฝีมือดี ลายจะออกมาสวย เครื่องทองเหลืองที่ไม่สวยเกิดจากการกลายที่ไม่เสมอกัน

ติดเทียนชนวน เพื่อเป็นเส้นทางให้น้ำทองเหลืองไหลเข้าสู่พิมพ์ได้อย่างรวดเร็ว

เตรียมดินสำหรับโอบเพ็ด

โดยการนำผงดินที่ได้จากการกลึงหุ่นมาร่อนละเอียด แล้วนำมาผสมกับน้ำคูลูกเคล้าให้เข้ากัน

โอบเพ็ด เป็นการนำดินที่ได้จากการเตรียมโอบรอบหุ่นที่พิมพ์ลายแล้ว
โดยใส่ล่สายชนวนไว้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ทองเหลืองไหลไปที่อื่น
นำไปตากแดดให้แห้ง ประมาณ 1 วัน

เตรียมดินสำหรับโอบเบ้า

ใช้ดินเหนียวผสมแกลบคลุกเคล้าให้เข้ากันในอัตราส่วน ดิน 3 ส่วน ต่อ แกลบ 1 ส่วน

โอบเบ้า ใช้ดินเหนียวผสมแกลบที่เตรียมไว้โอบเบ้า เพื่อให้สามารถวางบนดินได้
นำไปตากแดดให้แห้ง ประมาณ 2-3 วัน

สุ่มเบ้า (พิมพ์) นำเบ้าที่ตากแดดแห้งสนิทแล้วมาวางลงบนตะแกรงเตาเผาเบ้า
ซึ่งวางได้ประมาณ 100 ชิ้น โดยการวางเบ้าคว่ำลง เพื่อให้ซี่ผึ้งละลายออกจากเบ้า
จากนั้นวางทับด้วยท่อนฟืน ส่วนด้านล่างของเตาเผาเบ้าก็ใช้ฟืนจุดไฟเผาเช่นกัน
(เตาเผา ทำขึ้นจากดินเหนียวผสมแกลบ เนื่องจากดินเหนียวผสมแกลบสามารถทนความร้อนได้ดี)

หลอมทองเหลือง ใช้ถ่านล้วน ๆ ประมาณ 3 กระสอบตลอดทั้งวัน

เบ้าหลอมทองเหลืองทำด้วยดินเหนียวผสมแกลบเช่นเดียวกัน

วางเบ้าหลอมลงตรงกลางเตาหลอม แล้วหย่อนเศษทองเหลืองลงในเบ้าหลอมจนเต็ม
ใส่อะลูมิเนียมจากเศษกระป๋องโค้กลงไปด้วย เพื่อให้ทองเหลืองหลอมละลายดีขึ้น

เททอง เป็นการเทน้ำทองเหลืองที่หลอมละลายลงพิมพ์
เทลงในรูขนาดที่ตักแต่งไว้ เพื่อให้ น้ำทองเหลืองไหล
เข้าไปในพิมพ์ได้โดยสะดวก น้ำทองเหลืองนี้ถ้าหลอม
ละลายได้ดี หากสังเกตให้ดีจะเห็นเป็นสีขาวนวล
อุณหภูมิของน้ำทองเหลืองร้อนถึง 1,500 องศา
เซลเซียส พิมพ์และน้ำทองเหลืองควรจะมีความร้อนที่
เหมาะสมกัน ถ้าพิมพ์ร้อนไม่พอ น้ำทองเหลืองจะไม่

สามารถแทรกเข้าสู่ทั่วทั้งพิมพ์ได้บางส่วนจะขาดหายไป เครื่องทองเหลืองชิ้นนั้นก็จะไม่สมบูรณ์

แกะลูก เมื่อเททองเหลืองเรียบร้อยแล้ว ปล่อยทิ้งไว้ให้เย็นจนจับด้วยมือเปล่าได้

จากนั้นใช้สันมีดทุบเบ้าดินและตัดขนวนออก ก็จะเหลือเพียงเครื่องทองเหลือง

แต่ยังไม่เรียบร้อย ต้องผ่านการกลึงและขัดเงาด้วยมือนใหญ่ หรือเครื่องขัดมอเตอร์ไฟฟ้าเสียก่อน

กลึงตกแต่ง เพื่อเจียรระโนดตกแต่งให้ลวดลายมีความคมชัดและสวยงาม

ในสมัยก่อนไม่มีเครื่องเจียรระโนด ต้องใช้ใบสับประดผสมกับแกลบตำให้เข้ากัน นำมาใส่เครื่องขัดที่ทำขึ้นเอง (มอนใหญ่) แต่ปัจจุบันใช้เครื่องขัดมอเตอร์ไฟฟ้า ช่วยทุ่นแรงดี ประหยัดเวลาทองเหลืองของลุงทองจึงสวยและดูประณีตมากขึ้น

ภาพที่ 15 การทำเครื่องทองเหลืองแบบซี่ผึ้งหายของลุงทอง ล้อมวงศ์

ลุงทอง ให้การต้อนรับแก่ผู้มาเยือนเหมือนญาติมิตรลูกหลาน ให้ความรู้ความกระจ่างทุกขั้นตอนไม่มีปิดบัง ลุงทองยังถึงการทำงานที่เสมอภาคกันว่า การไม่เอาเรตเอาเปรียบกันด้านแรงงาน เป็นผลทำให้ทุกคนเกิดความพอใจ กระตุ้นให้ทุกคนอยากทำงานให้ดีขึ้น สวยขึ้น และได้จำนวนมากขึ้น แม้วันนี้จะไม่มีลุงทองอีกแล้ว แต่เราจะไม่ลืมลุงทอง เพราะลุงทอง คือ ครูของเรา

หัตถกรรมเครื่องทองเหลืองที่บ้านปะอ่าว เป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ใช้เทคนิคกรรมวิธีผลิตแบบโบราณดั้งเดิม ควรค่าแก่การสืบสานภูมิปัญญาการหล่อซี่ผึ้งหายของลุงทอง ล้อมวงศ์ ให้คงอยู่คู่ชาติไทยตราบนานเท่านาน

เครื่องเงิน

บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

ประมาณ 270 ปีก่อน มีประชาชนชาวเขมรกลุ่มหนึ่งได้อพยพออกจากกรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา ข้ามเทือกเขาบรรทัดมาตั้งถิ่นฐานภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ต่อมาชาวเขมรกลุ่มนี้ได้สืบแสวงหาภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์เพื่อตั้งภูมิลำเนาให้มีความมั่นคงถาวร พบแหล่งใหม่ คือ โคกเมือง หรือ ผไทสมันท์ ซึ่งเป็นเมืองร้าง จึงพาลูกหลานอพยพจากบ้านนางมุดมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ผไทสมันท์ ซึ่งก็คือ เมืองสุรินทร์ในปัจจุบันนี้ บางคนได้ไปตั้งภูมิลำเนาที่บ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ชาวเขมรกลุ่มนี้มีความรู้ความสามารถในการตีทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับ และต่อมาได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวบ้านเขาวา บ้านโชค และบ้านสตอ ในสมัยก่อนชาวบ้านมักสะสมทองเป็นเม็ดบ้าง เป็นแผ่นบ้าง ซึ่งถือว่าเป็นมรดกของวงศ์ตระกูล บางคนนำมาจ้างให้ลูกหลานชาวเขมรกลุ่มนี้แปรสภาพเป็นทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับประเภทต่าง ๆ เช่น เครื่องประดับคอ ข้อมือหรือจาร ตะกรุด ประเก็มหรือปะคำ เครื่องประดับหู หรือขจอน หรือจกร (ตุ้มหู)

สมัยต่อมาลูกหลานที่สืบทอดเป็นช่างจากบรรพบุรุษได้แก่ รุ่นขุนสินรินทร์ อดีตกำนันตำบลเขาวา รุ่นหลังอีกได้แก่ รุ่นนายช่างมุด ตะโสภา อดีตกำนันตำบลเขาวา และนายदान สุทธิกลับ อดีตผู้ใหญ่บ้านโชค งานทำทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับในสมัยนั้นไม่ได้รับจ้างทำเฉพาะในเขตจังหวัดสุรินทร์เท่านั้น หากยังพาลูกหลานหาบเสบียงอาหารเดินทางรอนแรมไปรับจ้างทำตามจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย เช่น บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ ในช่วงปี พ.ศ. 2500-2521 งานทำทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับได้หยุดชะงักไประยะหนึ่ง เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านการคมนาคม การเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างชนบทกับตัวเมืองมีความสะดวกมากขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงหันไปนิยมใช้ทองรูปพรรณจากห้างร้านมากกว่า ในปี พ.ศ. 2522 นายสวาท มุตะโสภา นายเชียร ผจญกล้า นายป่วน เจียวทอง นายพลอน ผจญกล้า และนายทิน ชิงชัย ได้นำพาลูกหลานร่วมกันอนุรักษ์งานหัตถกรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ โดยเปลี่ยนวัสดุในการทำ จากเครื่องประดับทองมาเป็นเครื่องประดับเงิน

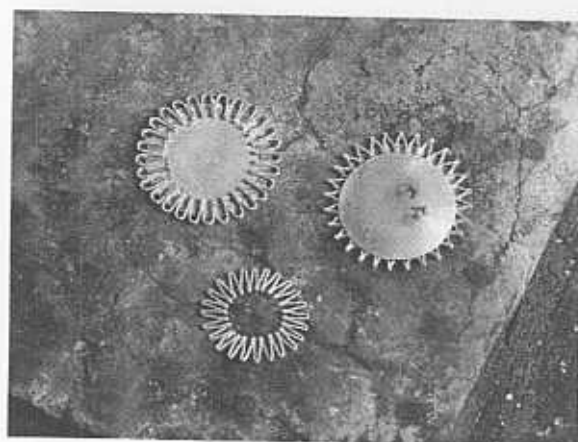
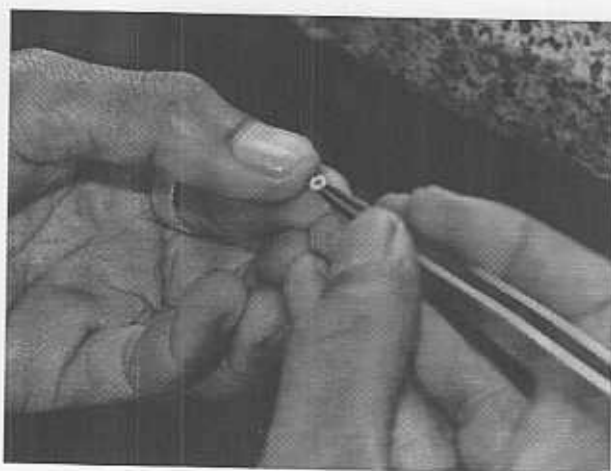
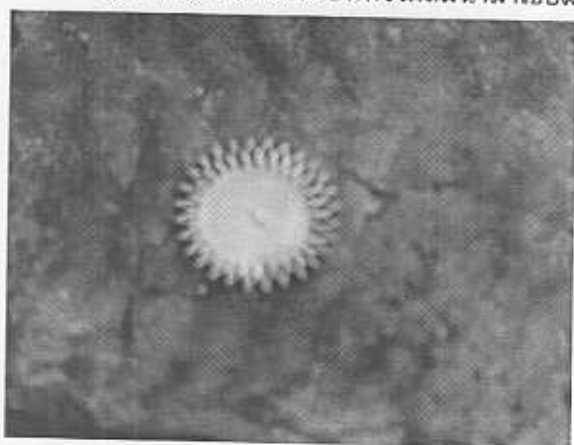
งานหัตถกรรมเครื่องเงิน ศิลปะขอมโบราณ มี 2 แบบ คือ

1. ศิลปะเส้นลวด (ตะเกา) โดยการรีดเป็นเส้น ดัดเป็นกลีบดอก แล้วเชื่อมประสาน
2. ศิลปะแผ่นเงิน (ประเก็ม) โดยการรีดเป็นแผ่น ม้วนตามขนาด เชื่อมตีขึ้นรูป อัดด้วยชัน แล้วดุนลาย

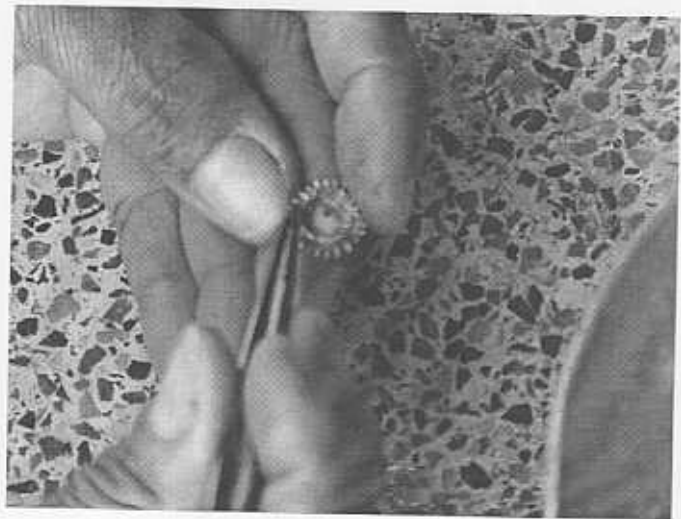
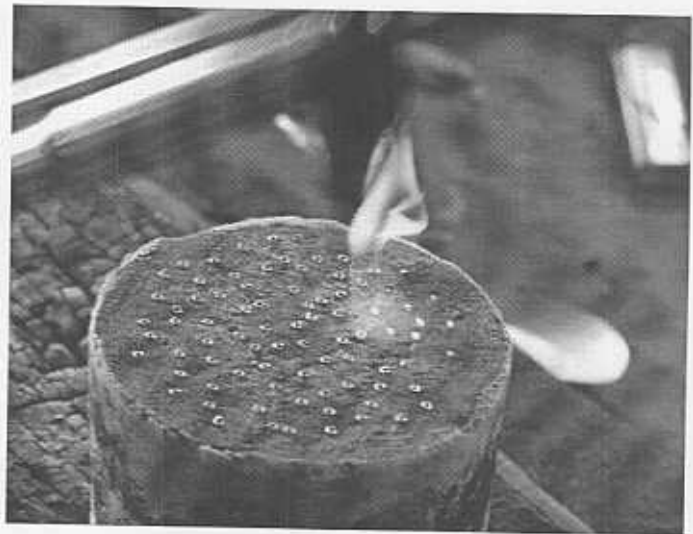

การทำดอกตะเกา

1. ตัดฐานดอกเป็นทรงกลม
2. นำกลีบดอกที่ตัดเป็นทรงกลมมาเชื่อมด้วยน้ำประสานทองให้กลีบดอกอยู่ด้านบนฐาน
3. ตัดแผ่นเงินตัดเป็นทรงกลมนำมาเชื่อมติดกับกลีบด้วยน้ำประสานทอง แล้วเชื่อมด้วยไฟ

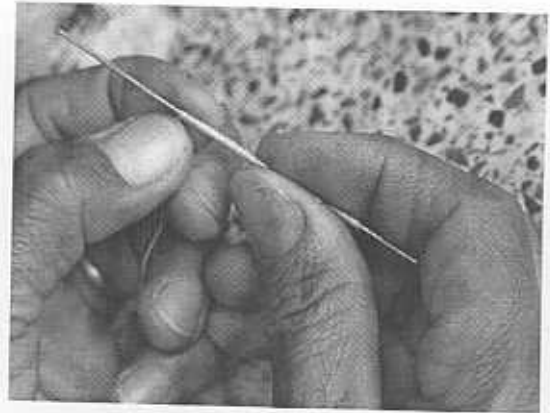
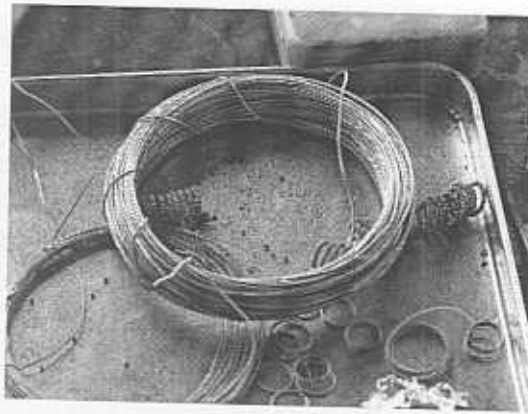

4. นำไขปลามาวางลงบนฐานของกลีบดอกตามจำนวนของกลีบดอกทั้งหมด เชื่อมด้วยลวดควั่น ต่อเข้ากับตัวฐานดอกตะเกา โดยวางลวดควั่นไว้ตามรัศมีที่กำหนดไว้ นำไปเชื่อมด้วยไฟ
5. ตัดแผ่นเงินตัดเป็นทรงกลม นำมาเชื่อมติดกับกลีบดอกด้วยน้ำประสานทอง นำไปเชื่อมด้วยไฟ

6. นำลวดควั่นที่ได้เชื่อมเข้ากับตัวฐานดอกตะเกา โดยวางลวดควั่นไว้ตามรัศมีที่กำหนดแล้วเชื่อมด้วยไฟ
7. เมื่อได้จำนวนของชั้นดอกตะเกาครบตามที่ต้องการแล้ว จึงนำแผ่นเงินหรือลวดควั่นมาวางปิดชั้นบนสุด นำไปเชื่อมด้วยไฟ
8. ได้ดอกตะเกาที่พร้อมจะนำไปใช้ทำเป็นเครื่องประดับ หรือใช้กับกรรมวิธีอื่นต่อไป

ภาพที่ 16 ขั้นตอนการทำดอกตะเกา

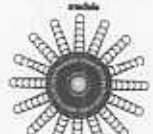
สวดลายของดอกตะเกา

ลายวง

ลายจุด

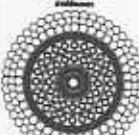
ลายเส้น

ลายดอก

ลายจุด

ลายจุด

ลายจุด

ลายจุด

ลายจุด

ลายจุด

ลายจุด

ลายจุด

ลายจุด

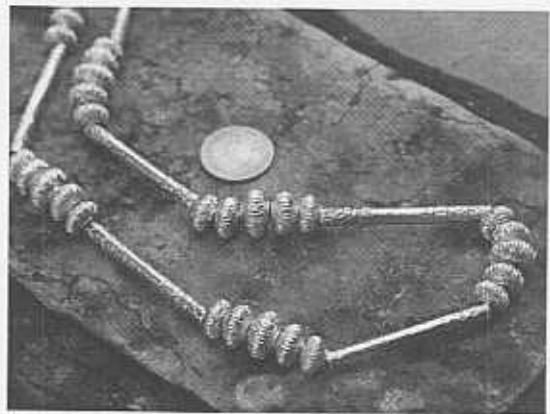
ลายจุด

ภาพที่ 17 สวดลายของดอกตะเกา

การทำประเทียม หรือ ปะคำ

1. นำเม็ดเงินมาหลอม
2. รีดและแผ่ออกเป็นแผ่น ม้วนและตัดให้ได้ขนาด
3. เชื่อมประสานให้ติดกัน ตีให้เป็นรูปทรง เอาชิ้นที่เหลือด้านในให้เต็ม
4. ตีจนลาย แล้วตกแต่ง (บัดกรี , เจาะร่อง , ขัดขาว , ทำสี ฯลฯ)

ลวดลายของประเทียม หรือ ปะคำ เช่น กลีบบัว , ดบปาก , เหลี่ยมเพชร , แกะเหลี่ยม , กรวย , แมงดา , น้ำเต้า , มะเฟือง , อู่งเงิน , ตะโพนกลมยาว , ตะโพนกลมสั้น , ฟักทอง ทรงกระบอก , ไข่แมงดา , เมล็ดข้าว

ภาพที่ 18 ผลิตภัณฑ์จากประเทียม

ตีเหล็ก

บ้านห้วยคำ ตำบลไหล่ม่วง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

กลุ่มตีเหล็กบ้านห้วยคำมีความสามารถในการตีเหล็กได้ทุกรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ที่ตีส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องครัวและเครื่องมืออุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น มีด พร้า ขวาน จอบ เสียม ลี่ว ดาบ ฯลฯ ตั้งอยู่ที่ 138 หมู่ที่ 9 ตำบลไหล่ม่วง อยู่ห่างจากตัวอำเภอตระการพืชผล ประมาณ 3.5 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดอุบลราชธานี ประมาณ 51 กิโลเมตร คำว่า ห้วยคำ แยกเป็นศัพท์และความหมายก็คือ “ห้วย” หมายถึง อวัยวะ หรือสิ่งที่อยู่สูงกว่า เหนือกว่า “คำ” (ภาษาท้องถิ่น) หมายถึง น้ำที่ซึมจากผิวดินชั้นล่าง รวมกันเป็นแอ่งน้ำขนาดเล็ก ทำให้ผิวดินบริเวณนั้นมีน้ำไหลซึมตลอดปี ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านห้วยคำ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนาและตีเหล็ก ปัจจุบันชาวบ้านห้วยคำได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มอาชีพตีเหล็กภายในหมู่บ้าน และมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนำมาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน อาชีพตีเหล็กบ้านห้วยคำ มีการตีเหล็กมา 2ชั่วอายุคนแล้ว ผลิตภัณฑ์ในสมัยสมัยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องมือทางการเกษตร เช่น มีดโต้ ขวาน จอบ เสียม เคียว ซึ่งมีบางครอบครัวเท่านั้นที่ทำได้ ครอบครัวที่ทำได้ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวที่พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นช่างตีเหล็กมาก่อนแล้วถ่ายทอดให้ลูกหลานทำสืบทอดต่อ ๆ กันมา การผลิตเครื่องมือดังกล่าวจะเก็บไว้ใช้เองส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่งจะนำไปแลกเปลี่ยนผลิตผลทางการเกษตรกับครอบครัวที่ไม่ได้ตีเหล็ก แต่ปัจจุบันการตีเหล็กถือได้ว่า เป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ที่สำคัญที่สุดของบ้านห้วยคำ ซึ่งนำมาสู่การมีรายได้และการมีงานทำของชาวบ้าน ปัจจุบันกลุ่มตีเหล็กบ้านห้วยคำมีสมาชิกจำนวน 159 คน มีนายบุญดา วามะกันต์ เป็นประธานกลุ่ม โทร. 06-877-3077

วัสดุที่ใช้ในการตีเหล็ก

1. เหล็ก ใช้เหล็กใบเลื่อย (เลื่อยหิน, เลื่อยปูน) ราคา กิโลกรัมละ 25 บาท และเหล็กแหวน ราคา กิโลกรัมละ 18-20 บาท
2. ด้ามจับ ทำจากไม้ประดู่
3. ถ่าน ได้มาจากแก่นไม้เก่า (ไม้แก่นหล่อน) เช่น ไม้กุง ไม้ซาด ไม้พยอ ไม้จิก สำหรับไม้แดง ไม้แต้ ไม่นิยมใช้ (ถ่านแตกกระเด็น) และไม้ดิบใช้ไม่ได้

การตีเหล็ก

1. ตัดเหล็ก ผ่าแบ่งให้ได้ขนาดตามต้องการ เช่น พรำใหญ่ตัดประมาณ 12 นิ้ว (1 ฟุต) ขึ้นไป ส่วนเสียมตัดประมาณ 6-7 นิ้ว

2. นำมาตีขึ้นรูป

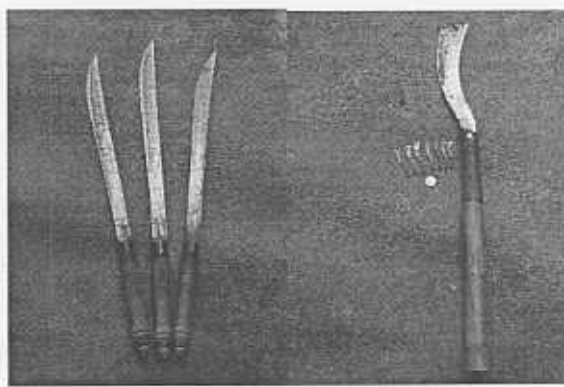
3. ทำให้เหล็กแข็งขึ้นโดยการเผาให้แดงแล้วจุ่มน้ำ

4. เจียให้ได้คม

5. ใส่ตำ

ภาพที่ 19 ขั้นตอนการตีเหล็กบ้านห้วยคำ

ตีเหล็ก

บ้านปากอ ตำบลเมืองเดช อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี

ภูมิปัญญาการใช้ค้อนตีรีดแผ่นเหล็กให้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้หลากหลายรูปแบบของกลุ่มตีเหล็กบ้านปากอ ที่ผลิตมีด พร้า จอบ เสียม ขวาน เคียว และอื่น ๆ คุณภาพดีเป็นที่พึงพอใจของลูกค้าได้ทำมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ตั้งแต่ปู่ ย่า ตา ยาย มาจนถึงลูกหลานทุกวันนี้ แรก ๆ ทำกันในครอบครัวของตนเอง ต่อมาเมื่อมีงานมากขึ้นจึงหาคนมาฝึกงานในช่วงเวลาว่างจากการทำนา ในระยะหลังมีคนสั่งทำเครื่องมือเครื่องใช้มากขึ้น ไม่สามารถทำได้ทันกับจำนวนที่ลูกค้าต้องการได้ จึงมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและพัฒนารูปแบบของสินค้าให้ทันตามยุคสมัย มีการรับประกันคุณภาพของสินค้าเมื่อลูกค้านำไปใช้งานแล้วใช้ไม่ได้ หรือชำรุดก็ยินดีรับคืนและทำให้ใหม่ โดยไม่คิดเงินเพิ่ม ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกผู้มีใจรักในอาชีพตีเหล็กประมาณ 10 คน

การตีมีดพร้า

1. ตัดเหล็กหนาโดยการเผาเหล็กให้แดงแล้วใช้เหล็กกัดให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ

2. นำเหล็กมาเผาไฟให้เนื้อเหล็กเป็นสีแดง แล้วตีขึ้นรูป

3. ตีเก็บรายละเอียดให้ได้รูปทรงตามที่ต้องการ

4. เช้าตำ

5. เจียรตกแต่งส่วนที่เป็นคมมีด

6. ชุบแข็ง โดยการนำมีดไปเผาไฟให้เนื้อเหล็กเป็นสีแดงแล้วนำมาชุบน้ำ สักเกตเนื้อเหล็กที่ชุบจะมีสีเหลือง (เหล็กเหลืองคือ เหล็กที่มีความแข็งที่พอเหมาะ จะทำให้มีความคม)

ภาพที่ 20 ขั้นตอนการตีมีดที่บ้านปากอ้อ

เครื่องจักสาน

ชนเผ่าลาวเทิงในลาวตอนใต้ ส.ป.ป. ลาว

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หรือที่เรียกกันโดยย่อว่า ส.ป.ป. ลาว ถึงจะเป็นประเทศที่มีขนาดเล็กมีเนื้อที่เพียง 236,800 ตารางกิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ 5 ล้านกว่าคน ในอดีต ส.ป.ป. ลาว ได้จัดแบ่งประชากรออกเป็น 3 กลุ่มคือ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง ซึ่งดำรงชีวิตอยู่อย่างกระจัดกระจายตั้งแต่เหนือจรดใต้ ประชากรทั้ง 3 กลุ่มนี้ล้วนมีเอกลักษณ์ร่วมแห่งความเป็นชาติลาว และมีเอกลักษณ์เฉพาะของชนเผ่าตนเอง มีวัฒนธรรมรวมคือ วัฒนธรรมลาว มีภาษา และตัวหนังสือลาว เป็นภาษากลาง (ภาษาประจำชาติ) ถึงอย่างไรก็ตามแต่ละชนเผ่าก็ยังรักษาภาษาพูด และชีวิตคองประเพณีเฉพาะของชนเผ่าตนเอง จากผลของการค้นคว้าวิจัยและสำรวจข้อมูลพื้นที่ของคณะค้นคว้าสังคมลาว (ศูนย์กลางแนวลาสร้างชาติ. 2005 : จ-บ) สรุปได้ว่า ส.ป.ป. ลาว มี 49 ชนเผ่า ในจำนวน 49 ชนเผ่านี้ ได้จัดเข้าอยู่ใน 4 หมวดภาษา คือ หมวดภาษาลาว-ไต หมวดภาษามอญ-เขมร หมวดภาษาจีน-ทิเบต และหมวดภาษาม้ง-อิวเมียน แต่จากการที่ผู้เขียนได้ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัย เรื่อง การศึกษางานหัตถกรรมจักสานชนเผ่าลาวเทิงเพื่อประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย ในเบื้องต้นผู้เขียนพบว่า ประชาชน ส่วนใหญ่ใน ส.ป.ป. ลาว ยังไม่ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกของชนเผ่าต่าง ๆ ดังนั้นเพื่อความเข้าใจที่ตรงกันจึงขอใช้คำว่า ชนเผ่าลาวเทิง ในความหมายก็คือ ชนเผ่าในหมวดภาษามอญ-ขแมร์ นั่นเอง

ชนเผ่าลาวเทิง เป็นชนเผ่าที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่ราบสูง ดำรงชีวิตด้วยการปลูกข้าวไร่แบบหมุนเวียนพื้นที่บนภูตอย ใน ส.ป.ป. ลาว มีจำนวน 32 ชนเผ่า ได้แก่ กิมนู กะตาง กะตู เกรียง กริ ขะแมง วาน เจ่ง สามตำว สะดาง ส่วย ชิงมูน ยะเหิน ตะโฮ้ย เตรียง ตริ ตูม แท่น บิด เบรา ปะโก๊ะ ปไร ผ้อง มะกอง ม้อย ยูร แยะ ละเมต ละวี โอ้ย เออดู และอาลัก นอกจากนี้ในชนเผ่าลาวเทิงก็ยังมีอีกหลายเผ่าย่อย แต่ทุกเผ่าก็มีลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมเดียวกัน

ภาพที่ 21 หอมีเผ่ากะตู บ้านกันตอน เมืองท่าแขก แขวงสะเท่ง

ภาพที่ 22 เผ่ากะตู ทอผ้าด้วยกี่เอว ที่ตาดผาสวม

หากกล่าวถึง “ชนเผ่าลาวเทิง” ภาพลักษณ์ที่ผู้คนส่วนใหญ่ใน ส.ป.ป. ลาว มักจะนึกถึงเสมอก็คือ กลุ่มชนที่นับถือผี สืบกกอก ตีมะเหล้าโห ทอผ้าโดยใช้มือที่ผูกติดกับลำตัว (กีเอว) แต่ที่สำคัญและโดดเด่นมองเห็นภาพได้ชัดเจนมากที่สุดก็คือ การเป่าเครื่องจักสานติดหลังขณะออกทำงาน

เป๋

เป็นคำเรียกง่าย ๆ บ่งบอกถึงการใช้ภาชนะใส่สิ่งที่ต้องการบรรทุกเคลื่อนย้ายไว้ด้านหลัง โดยการสะพายไหล่ และใช้แผ่นหลังรองรับน้ำหนัก ภาษาลาว เรียกว่า เจีย หรือ เกีย

สาวบ้าง ไม่สาวบ้าง ชาวลาวเทิงเป่ากะพาใส่หลังจะไปอะไร
ละลานตาไปหมดไม่รู้จะถามใครดี ? คอยกันเกือบไม่รู้เรื่อง แต่ก็พอจับความได้ว่า
อยู่บ้านกาเฟ เมืองท่าแดง แขวงเซกอง มีทั้งเผ่าที่อยู่เมืองกะลิม อาลัก และส่วย

ภาพที่ 23 ชนเผ่าลาวเทิงสะพายเครื่องจักสานและสืบกอก

จากวิถีการดำเนินชีวิตและภาพลักษณ์ดังกล่าว เป็นผลให้ชนเผ่าลาวเทิง มีความสามารถในการงานหัตถกรรม อันแสดงถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่สืบทอดเป็น มรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีเอกลักษณ์ของตนเอง โดยเฉพาะ อย่างยิ่งความชำนาญด้านงานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งมีรูปแบบ ที่หลากหลายและแตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอย บางอย่างใช้ ปะปนกันไม่ได้เช่น เครื่องใช้ในพิธีกรรม บางอย่างใช้ได้แบบ

อเนกประสงค์ เช่น เครื่องใช้ประจำวันขณะออกไปทำงาน เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ใส่สิ่งของ สำคัญ เครื่องมืออุปกรณ์จับดักสัตว์ และอื่น ๆ เป็นต้น

เครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิงที่มีการใช้งานแบบสะพายติดแผ่นหลัง หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า “เป้หลัง” นั้น มีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอย สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. เครื่องใช้ประจำวันและในครัวเรือน เช่น กะพา ใช้ใส่สิ่งของได้ทุกอย่างขณะออกไป ทำงาน กะพา 3 ถัง (ช่อง) กะเหลบ ใช้ใส่สิ่งของ มีดพร้า ข้าวปลาอาหาร และอื่น ๆ เมื่อเวลา เดินทาง หรือเข้าป่า เพื่อหาเครื่องป่าของตง กะพาห่างหรือกะซาง ใช้ใส่ฝืน เก็บผัก ใส่น้ำเต้าดักน้ำ ส่วนฉางใช้สำหรับใส่เหล็ก

กะพา

กะพา 3 ถัง (ช่อง)

กะเหลบ

กะพาห่าง

ฉาง

ภาพที่ 24 เครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิงที่มีการใช้งานแบบสะพายติดแผ่นหลัง ประเภท ใช้ประจำวันและในครัวเรือน

2. เครื่องใช้ใส่สิ่งของสำคัญเช่น กระบวม ชะรัง ใช้ใส่ผ้าแพร ชิ่น เลื้อ เครื่องนุ่ง สิ่งของมีค่า

กระบวม

ชะรัง

ภาพที่ 25 เครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิงที่มีการใช้งานแบบสะพายติดแผ่นหลัง
ประเภท ใช้ใส่สิ่งของสำคัญ

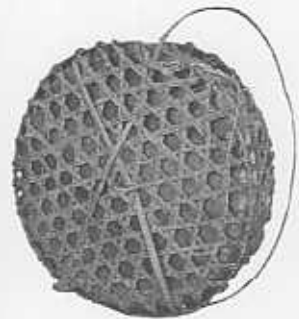
3. เครื่องใช้ในพิธีกรรม เช่น กระลอม ใช้เมื่อเวลาทำฮีด ใส่เครื่องรักษา วานคงกะพัน เปิดดู
ไม่ได้ คะลำ ถึงขั้นต้องทำฮีดฆ่าควาย เอือนม้อง ชนเผ่าละแวก เรียกว่า จิงม้อง ใช้เก็บม้องจุม
ม้องลา เป็นชุด

กระลอม

เอือนม้อง

ภาพที่ 26 เครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิงที่มีการใช้งานแบบสะพายติดแผ่นหลัง
ประเภท ใช้ในพิธีกรรม

กะพา : เครื่องใช้เนกประสงค์ในวิถีชนเผ่าลาวเทิง

กะพา สัญลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นชนเผ่าลาวเทิง เป็นเครื่องใช้ประจำวัน ที่ชนเผ่าลาวเทิงทุกเผ่าใช้เป็หลังใส่สิ่งของทุกสิ่งทุกอย่างขณะออกไปทำงาน เช่น ไปไร่ ใช้ใส่ข้าวเปลือก ใส่พืชผักจำพวกสาละ (ข้าวโพด) ใบชา ผักต่าง ๆ หรือ เข้าป่า ใช้ใส่ข้าวปลาอาหาร ใส่สมุนไพร ใส่เครื่องมืออุปกรณ์ดักจับสัตว์ ใส่เครื่องมือของตงต่าง ๆ ใส่สัตว์ที่ยิง/ดักได้ ฯลฯ นอกจากนั้นแล้ว กะพายังเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนที่สารพัดประโยชน์ ใช้ใส่ข้าวสาร นุ่น พริก ฯลฯ

ชื่อเรียก : แม้ว่าจะเป็นสิ่งของชนิดเดียวกัน มีหน้าที่ใช้สอยเหมือนกัน แต่การเรียกชื่อ กะพา

ในแต่ละชนเผ่าอาจเรียกชื่อแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ลาวลุ่ม เรียกว่า กะพา มะกอง เรียกว่า อาเปาะ เบราหรือละแว เรียกว่า ปริน

อาลัก เรียกว่า ร่าย เกรียงหรือแงะ เรียกว่า ก้าว ละวี เรียกว่า ตะนอง เตรีียง เรียกว่า ตะมาน กะตู เรียกว่า อาเจระ ปะโก๊ะและตรี เรียกว่า อาจ้อย เป็นต้น

วัสดุ : วัสดุที่ใช้ในการสานกะพาของชนเผ่าลาวเทิงนั้น มักเป็นวัสดุที่หาได้ง่าย และอยู่ใกล้บริเวณชุมชนหมู่บ้าน ริมแม่น้ำ ในป่าดงหรือภูเขา วัสดุหลักที่นิยมใช้ ได้แก่ ไม้ไผ่ ต้นคล้า และหวาย ซึ่งอาจได้จากการปลูกไว้เองหรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ส่วนวัสดุเสริมที่นิยมใช้ ได้แก่ ปอสาน หัน ใช้สำหรับทำสายกะพา และไม้ซ้อย ใช้สำหรับทำตีนกะพา นอกจากนี้ยังอาจพบวัสดุเสริมจำพวกหนังสัตว์ เช่น หนังกวาง หรือจำพวกเหล็กที่ได้จากซากเครื่องบินในสมัยสงคราม นำมาใช้เสริมความแข็งแรงและตกแต่งให้สวยงาม

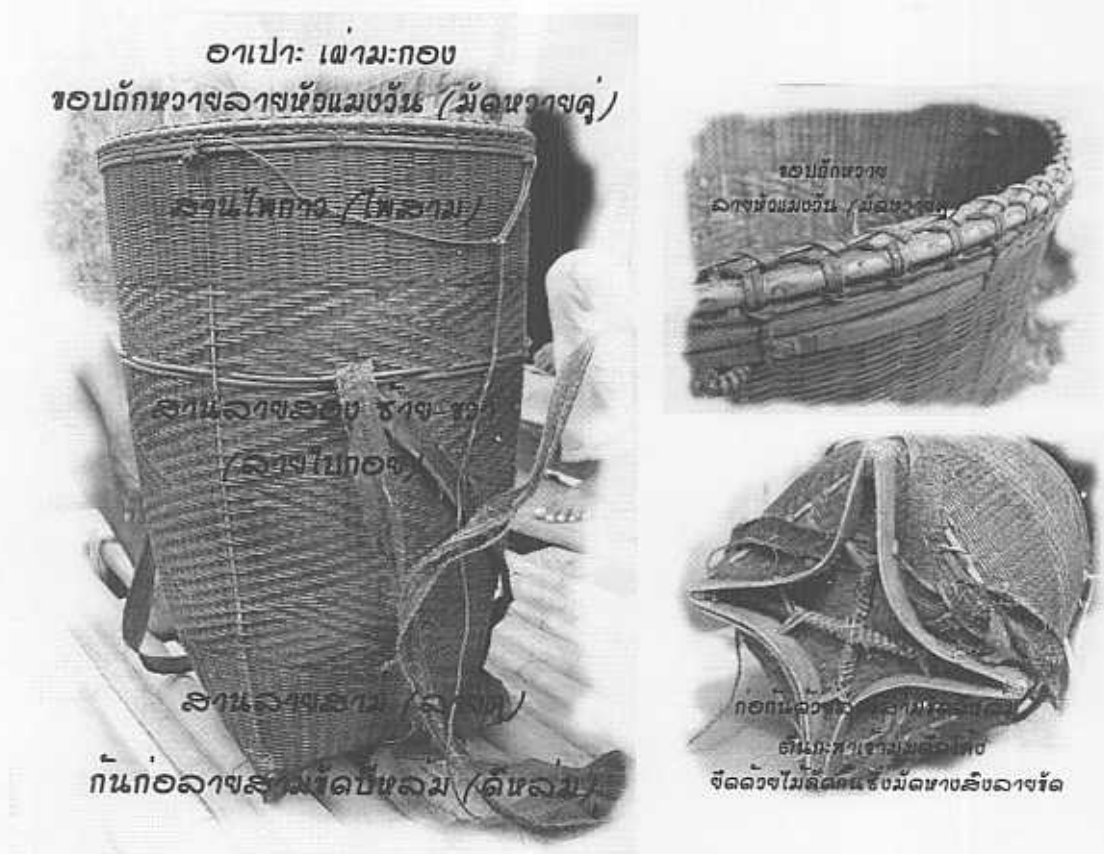
ลวดลายการสาน : ลวดลายที่ปรากฏบนกะพาของชนเผ่าลาวเทิงแต่ละเผ่าไม่เหมือนกัน บางเผ่า เช่น กะพาของชนเผ่าเกรียงหรือแงะ สวย ละวี ปะโก๊ะ และอาลัก นิยมสานด้วยลายเดียวกันทั้งหมดแล้วใช้วิธีการดักหวายตกแต่งเล็กน้อย ซึ่งแตกต่างไปจากกะพาของชนเผ่ามะกอง เตรีียง และกะตู ที่นิยมสานแบบสลับเปลี่ยนลายแล้วใช้วิธีการดักตกแต่งส่วนต่างๆ เพื่อเสริมความแข็งแรงและเพิ่มความสวยงาม อันแสดงถึงความชำนาญและภูมิความรู้ในเชิงช่างของแต่ละชนเผ่า ดังนั้น กะพาของชนเผ่าลาวเทิงแต่ละเผ่าจึงมีลวดลายการสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

นอกจากนี้การเรียกชื่อลวดลายการสานในชนเผ่าลาวเทิงนิยมใช้การบอกเล่าสืบต่อกันมา อาจแบ่งการเรียกชื่อลวดลายการสานออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

❶ จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว อาทิ จากพืช เช่น ลายใบกอย จากสัตว์ เช่น ลายหางสิง ลายหัวแมงวัน ลายหางแลน จากสิ่งของที่ใช้ประจำ เช่น ลายกระดังฝัดข้าว (ลายผีบ้า) เป็นต้น

❷ วิธีการสาน เช่น ลายขัด ลายขัดห่าง ลายสอง ลายสองบี ลายสาม ลายขัดสาม ลายไฟ

ภาพที่ 27 กะพา (อาเปาะ) เผ่าม: กอง

งานหัตถกรรมจักสานเกิดจากการแสวงหาวิธีการเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติและสภาพความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตในวิถีชนเผ่าลาวเทิง ถือได้ว่า เป็นต้นทุนทางปัญญาที่บรรพบุรุษสืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีเอกลักษณ์ของตนเอง ดังปรากฏอยู่ในเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งมีได้มีคุณค่าเป็นเพียงเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีประโยชน์ในการใช้สอยและมีความสวยงามเท่านั้น แต่หากยังแฝงไว้ด้วยภูมิความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ต่าง ๆ อีกมากมาย นอกจากนี้นงานหัตถกรรมจักสานชนเผ่าลาวเทิงยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ สัตว์คองประเพณี ความเชื่อถือ และวัฒนธรรม-สังคมของแต่ละชนเผ่า

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรมการดำเนินงานโครงการฯ มีลำดับ ภาพที่ ..... ตามสารบัญภาพ

ภาพกิจกรรมการดำเนินงาน
โครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขงด้วยภาพถ่าย

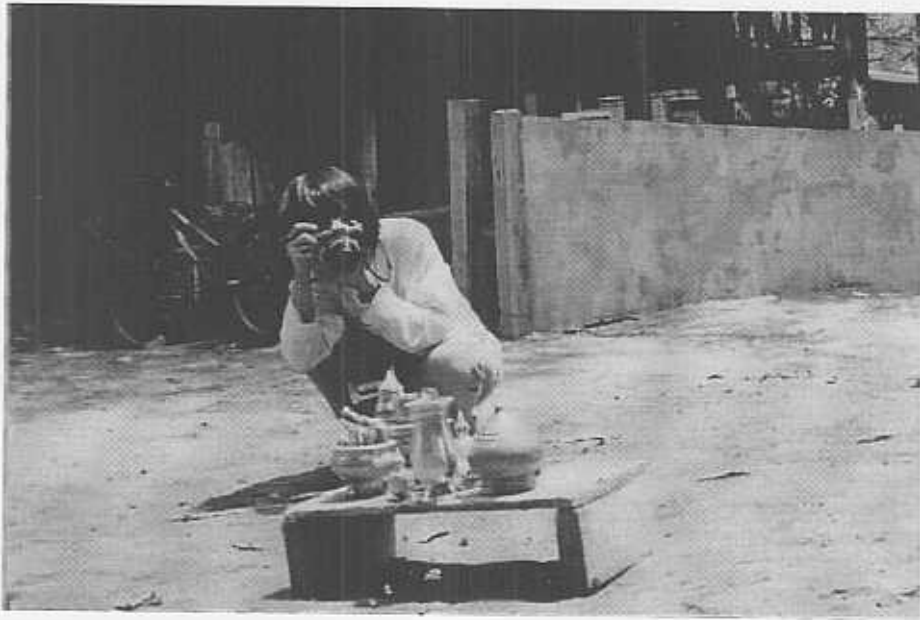

ภาพที่ 28 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิตเครื่องเงิน
บ้านโซด ตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่ง อ. เขวาสินรินทร์ จ. สุรินทร์

ภาพที่ 29 นิทรรศการเครื่องเงิน

ภาพที่ 30 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิตเครื่องทองเหลือง
บ้านปะอาว ตำบลหนองซอน อ. เมือง จ. อุบลราชธานี

โครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
แถบลุ่มน้ำโขงด้วยภาพถ่าย

ทองเหลือง

บ้านเมือง ตำบลหนองบอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ความเป็นมา
ทองเหลืองเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดงและสังกะสี ซึ่งได้มาจากการถลุงแร่ทองแดงและสังกะสีในเตาหลอม แล้วนำมารวมกันและตีขึ้นรูปเป็นชิ้นงานต่าง ๆ ทองเหลืองมีคุณสมบัติแข็งแรง ทนทาน และสวยงาม ใช้ทำเครื่องใช้ต่าง ๆ มากมาย เช่น เครื่องดนตรี เครื่องครัว เครื่องใช้ในบ้าน และเครื่องใช้ทางการค้า

เครื่องมือช่าง
ในการตีทองเหลืองจำเป็นต้องใช้เครื่องมือช่างต่าง ๆ ดังนี้

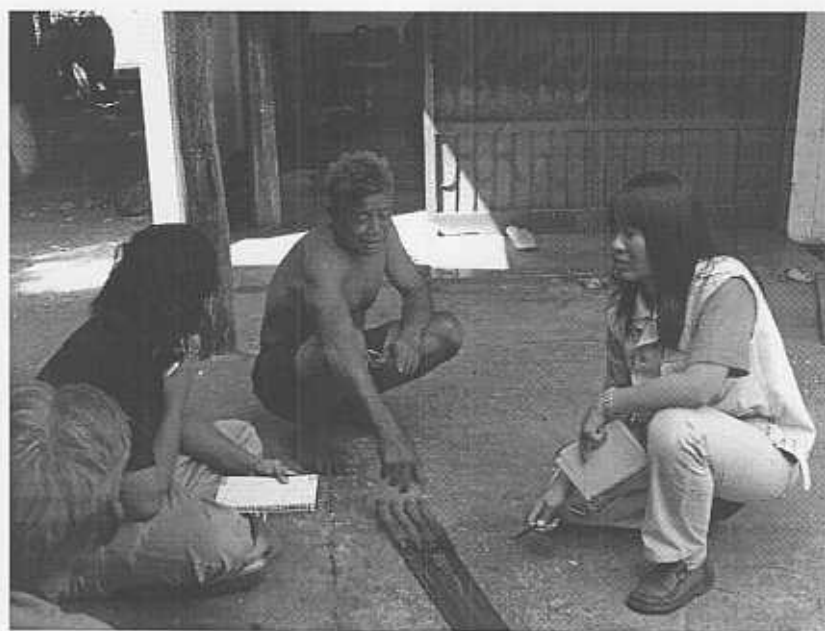
1. ค้อน
2. ทั่ง
3. สิ่ว
4. ฆ้อง
5. ฆ้อง
6. ฆ้อง
7. ฆ้อง
8. ฆ้อง
9. ฆ้อง
10. ฆ้อง

ขั้นตอนการผลิตทองเหลือง

1. การถลุงแร่ทองแดงและสังกะสี
2. การนำแร่ทองแดงและสังกะสีมาหลอม
3. การนำโลหะหลอมมาตีขึ้นรูป
4. การนำชิ้นงานมาขัดเงา
5. การนำชิ้นงานมาบรรจุภัณฑ์
6. การนำชิ้นงานมาจำหน่าย
7. การนำชิ้นงานมาเก็บรักษา
8. การนำชิ้นงานมาซ่อมแซม
9. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
10. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
11. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
12. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
13. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
14. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
15. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
16. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
17. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
18. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
19. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
20. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
21. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
22. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
23. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
24. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
25. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
26. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
27. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
28. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
29. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
30. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
31. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
32. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
33. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
34. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
35. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
36. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
37. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
38. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
39. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
40. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
41. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
42. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
43. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
44. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
45. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
46. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
47. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
48. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
49. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
50. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
51. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
52. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
53. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
54. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
55. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
56. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
57. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี
58. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนรูป
59. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนขนาด
60. การนำชิ้นงานมาเปลี่ยนสี

ภาพที่ 31 นิทรรศการเครื่องทองเหลือง

ภาพที่ 32 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการตีเหล็ก
บ้านหัวคำ ตำบลไหล่ง อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี

ภาพที่ 33 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการตีเหล็ก
บ้านปากอ ตำบลเมืองเดช อ. เดชอุดม จ. อุบลราชธานี

โครงการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
แถบลุ่มน้ำโขงด้วยภาพถ่าย

ตีเหล็ก

บ้านป่าตอง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ความเป็นมา

ภูมิปัญญาตีเหล็กมีมาตั้งแต่โบราณกาลในดินแดนลุ่มน้ำโขง โดยในอดีต ช่างตีเหล็กจะทำงานในชุมชนเล็กๆ ในพื้นที่ที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่น เช่น ในพื้นที่เมืองเก่าบ้านป่าตอง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งช่างตีเหล็กจะทำงานในชุมชนเล็กๆ ในพื้นที่ที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่น เช่น ในพื้นที่เมืองเก่าบ้านป่าตอง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพประกอบ

1. ช่างตีเหล็กกำลังตีเหล็กที่เตา
2. ช่างตีเหล็กกำลังตีเหล็กที่เตา
3. ช่างตีเหล็กกำลังตีเหล็กที่เตา
4. ช่างตีเหล็กกำลังตีเหล็กที่เตา
5. ช่างตีเหล็กกำลังตีเหล็กที่เตา
6. ช่างตีเหล็กกำลังตีเหล็กที่เตา

ภาพที่ 34 นิทรรศการตีเหล็ก

ภาพที่ 35 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิตผ้าไหมข้อมสีธรรมชาติ
หัตถกรรมแพงไหม เมืองศรีโคตรบอง เวียงจันทน์

ภาพที่ 36 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิตผ้าไหมข้อมสีธรรมชาติ
บ้านสูงประตู่พัฒนา ตำบลสูงประตู่ อ. ห้วยแถลง จ. นครราชสีมา

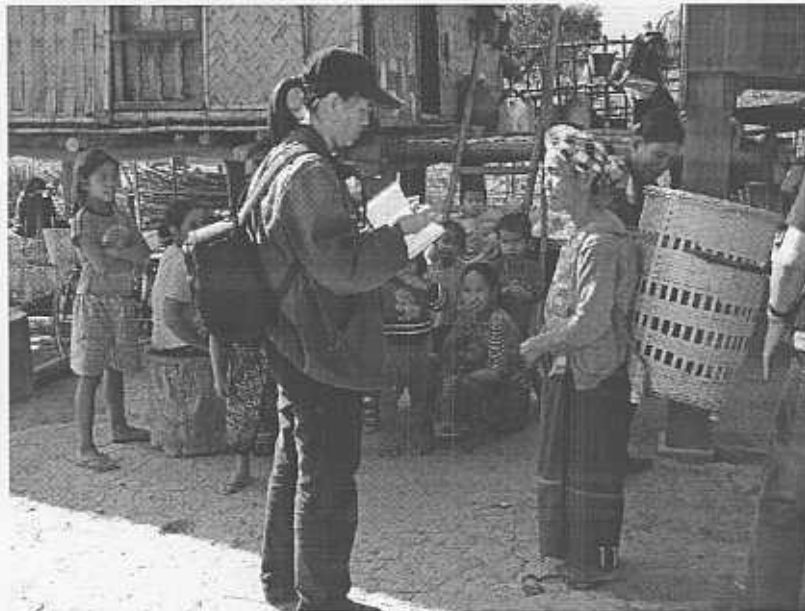
ภาพที่ 37 นิทรรศการผ้าไหมพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ (เส้นไหม)

ภาพที่ 38 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพกระบวนการผลิตผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ
บ้านทุ่งนาเมือง ตำบลนาโพธิ์กลาง อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

ภาพที่ 40 กิจกรรมการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพเครื่องจักสานชนเผ่าลาวเทิง
ลาวตอนใต้ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

นิทรรศการ ชุด ภูมิปัญญาท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง
งานสัปดาห์วันวิทยาศาสตร์ ระหว่างวันที่ 17-19 สิงหาคม 2549
ณ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ภาพที่ 42 กิจกรรมการดำเนินงานเผยแพร่ข้อมูลและถ่ายภาพ

